

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ГАВРИЛЯК Андрій Володимирович

Культура психокомунікаційних відносин в умовах цифрової глобалізації / The culture of psycho-communication relations under the conditions of digital globalization

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ПСм-21
А.В. Гавриляк

Науковий керівник:
д.психол.н., професор
А.В. Фурман

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри

_____ **А.Н. Гіряк**

ТЕРНОПІЛЬ-2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ	
ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ	
ПСИХОКОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ХХІ СТОЛІТТІ	
1.1. Історія постановня проблеми культури комунікації	6
1.2. Особливості формування культури комунікаційних відносин епохи глобалізації	14
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2	
ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ КУЛЬТУР	
2.1. Комунікативна культура та комунікативна компетентність	22
2.2. Типологія культури психокомунікаційних стосунків	27
2.3. Проблема формування діалогу в психокомунікаційних відносинах ...	35
Висновки до розділу 2	38
РОЗДІЛ 3	
ПРАТКИКА ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПСИХОКОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН	
3.1. Прогноз розвитку психокомунікаційного універсуму в ХХІ столітті .	39
3.2. Особливості динаміки трансформаційних процесів у психокомунікаційній культурі	48
3.3. Практичне дослідження впливу цифрової поведінки.....	51
Висновки до розділу 3	55
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Віднедавна науковці попереджають про велику ймовірність виникнення монокультурного світу, де зникає різниця між країнами як за рівнем технічного розвитку, а й у культурі, де люди орієнтуються одні й самі цінності і стандарти споживання, використовують одні й самі алгоритми діяльності, що дотримуються одного і того ж стилю в одязі, у проведенні дозвілля і т. ін. Знамените визначення сучасного світу як «глобального села», де втрачено уявлення про відстань, де всім стає відомо про все практично миттєво, де регулятором відносин між людьми є громадська думка. Очевидно, що у глобальному світі культурна нерівність різних груп стане ще глибшою і яскраво вираженою. Вже сьогодні цілком зрозуміло, що рівень культурного розвитку людини визначається не стільки тим, який навчальний заклад та закінчила і навіть не тим, в якій сім'ї вона народилася і ким є за соціальним станом, а насамперед тим, чи має вона доступ до основних джерел інформації, чи є в неї можливість безперешкодно отримувати відомості про те, що відбувається у світі та в країні, у науці та мистецтві, у політиці та в економіці. В інформаційному суспільстві відбувається чіткий поділ членів суспільства на тих, хто має доступ до інформації, і тих, хто її позбавлений через ті чи інші причини. Перші поступово перетворюються на еліту суспільства, другі – в аутсайдерів з усім наслідками, що з цього випливають.

Паралельно із формуванням глобальної культури наростає протидія її просуванню. Багато країн зіштовхнулися із необхідністю вибору стратегічної моделі розвитку. Точніше, вибору ставлення до однієї-єдиної моделі, яка пред'явлена всьому людству Заходом. Суть цієї моделі досить проста: ринкові відносини в економіці, права людини як альфа і омега суспільного життя, повага до закону, що захищає права людини, публічність й інформаційна відкритість влади, дійсно підзвітної народу, який її обирає. У інших термінах цю модель описують поняття: «громадянське, відкрите, інформаційне суспільство».

Стан дослідження проблематики. Одним із головних завдань буремного сьогодення є просування концепції «суспільства знання», яке засноване на таких принципах, як свобода слова, розширення доступу до інформації та знань, сприяння культурному розмаїттю, рівний доступ до якісної освіти. Очевидно, що вирішення цього завдання неможливе без формування такої якості людей, як культура психокомунікаційних відносин. Проблема культури комунікаційних відносин цікавила філософів, соціологів, психологів, філологів, представників різних галузей гуманітарного знання. У минулому столітті вона увійшла в проблемне поле філософського мислення і неухильно розширює сферу свого впливу – від перших підступів до її осмислення на обмеженому просторі етичних та естетичних проблем до визначення максимально широких концепцій діалогу як форми людського буття. На межі тисячоліть низка мислителів і вчених-суспільствознавців описала так званий «діалогічний поворот» у людській комунікації. Це повернення до ідей Ж. Бодрійяра, М. Бубера, М. Бахтіна, Х. Гадамера, Ю. Габермаса, А. Гідденса, І. Канта, І. Лакатоша, Д. Мацумото, Дж. Міда та ін. (див. [1-60]). Проте культуру психокомунікаційних відносин за умов цифрової глобалізації ще не досліджували, що й спричинило нагальність і необхідність постановня даного магістерського дослідження.

Об'єктом дослідження є психокомунікаційні відносини в епоху цифрової глобалізації. **Предметом** є взаємозв'язок між життєвим світом людини та культурою психокомунікаційних відносин.

Метою дослідження є вивчення особливостей психокомунікаційних відносин в новопосталу епоху цифрової глобалізації XXI століття.

Завдання дослідження:

- 1) показати історію постановня проблеми культури комунікаційних відносин епохи глобалізації;
- 2) вивчитикомунікативну культуру та комунікативну компетентність;
- 3) дослідити типологію психокомунікаційних відносин;

4) спрогнозувати варіанти розвитку психокомунікаційного універсуму в XXI столітті;

5) виявити особливості динаміки трансформаційних процесів у психокомунікаційній культурі;

6) провести практичне дослідження впливу цифрової поведінки на особу.

Методи дослідження: аналіз і синтез, вивчення реального стану досліджуваних процесів, прогнозування, поєднання історичного і логічного; застосовувався психодіагностичний інструментарій: анкетування (опитувальники «Цифрове занурення», «Когнітивні спотворення у сприйнятті цифрового середовища»); методи статистичної обробки.

Наукова новизна роботи. Вперше комплексно досліджена культура психокомунікаційних відносин за умов цифрової глобалізації епохи Інтернету та соціальних мереж. Зокрема, досліджені основні підходи до вивчення культури психокомунікаційних відносин, показана історія постання проблеми культури комунікаційних відносин епохи глобалізації, вивчена комунікативна культура та комунікативна компетентність, спрогнозовано варіанти розвитку психокомунікаційного універсуму в XXI столітті.

Практичне значення одержаних результатів. Виявлені особливості динаміки трансформаційних процесів у психокомунікаційній культурі та дослідження впливу цифрової поведінки на особудали змогу проаналізувати проблему соціального інтелекту цифрових користувачів, а також спрогнозувати ймовірні варіанти трансформації психокомунікаційних відносин в умовах цифрової Інтернет-глобалізації людства.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із трьох розділів, вступу, загальних висновків, списку використаних літературних джерел. Обсяг – 63 сторінки, в т. ч. 57 сторінок містить основний текст магістерського дослідження. За результатами пошукування опубліковані дві авторські тези.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ТА ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРИ ПСИХОКОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У ХХІ СТОЛІТТІ

1.1. Історія постановня проблеми культури комунікації

Сьогодні науки про культуру мають значну популярність. Культурологія інституціалізувалася як академічна наука і навчальна дисципліна, а саме слово «культура» є, мабуть, найбільш багатозначним і найчастіше вживаним у соціогуманітарному знанні. Незважаючи на величезну кількість досліджень, зберігається повна невизначеність термінів та понять, у тому числі й найбільш базових.

«Культуру як окремий специфічний феномен, котрий відбрунькувався від соціальної структури суспільства, почали вивчати в Америці у 60-70-х роках минулого століття. Необхідність такого вивчення була проголошена у роботах Л. Вайта. Зокрема, він ставить проблему нового трактування культури, розробляючи символічний підхід до її вивчення. Учений визначає культуру як специфічний клас явищ, котрі наділені символічним значенням та властиві лише людському співтовариству. На його думку, вивчати культуру означає інтерпретувати символи та символічні дії, адже світ людини – це світ її культури» [6, с. 227].

Початок 90-х років минулого століття відзначений відродження інтересу до культури, що намітилося серед представників суспільних наук. В Україні тривалий час панувала марксистська теорія культури, що розглядає культуру з матеріалістичних і класових позицій. При цьому матеріальним підставам у цій теорії культури в кінцевому підсумку відводиться вирішальна роль у розвитку

культури. Суб'єктивній волі людини, духовної складової культури відводилася незначна роль.

«Прихильники лінійного підходу постулюють тезу про те, що культури розвиваються послідовно, одна стадія змінює іншу, накопичуючи переважно «позитивні» зміни (А. Августин, Г. Гегель, К. Маркс та інші теоретики). З цього погляду історія взагалі та історія культури зокрема розглядаються як єдиний процес поступального розвитку людства, що проходить певні стадії. При цьому передбачається, що розвиток усіх соціоісторичних організмів йде за одним і тим самим законам. Найбільш відомим представником лінійного підходу є К. Маркс з його концепцією суспільно економічних формацій, де основна роль у розвитку соціуму та культури відводиться розвитку виробничих сил та відповідним змінам у виробничих відносинах» [11, с. 23].

«Другий – цивілізаційний (релятивістський) – підхід пов'язаний із твердженням, що немає жодних «загальних поступальних» ліній розвитку; суспільства народяться, живуть і помирають, проходячи індивідуально-неповторні шляхи конкретних подійних рядів (Н.Я. Данилевський, О. Шпенглер, С. Хантінгтон та ін.). У рамках цивілізаційного підходу можна виділити підхід антропологічний (життєві цикли суспільства визначаються не тільки макросоціальними закон про мірності, але є проекцією антропологічних параметрів на макросоціальні цілісності; отже, релевантні лише ті методи вивчення культур, які спираються на органічні для цих культур коди (Р. Бенедикт, К. Леві-Стросс та ін.)» [21, с. 114].

Третій підхід має назву «спіралі цивілізаційних циклів» і вважає, що існує єдність та взаємодоповнення лінійного та цивілізаційного підходів. «Набір висоти» людством загалом виключає те, що вона живе у межах конкретних спільнот з усіма їх приватними особливостями.

Усі три підходи викликають суперечки. Стверджується, що прихильники цивілізаційного підходу становлять позицію релятивізму, лінійного –

«прогресизму». Досягнення компромісу в рамках лінійно-цивілізаційної платформи виглядає найбільш прийнятним.

Узагальнюючи, можна сказати, що людська культура – це об'єктивний, ієрархічно організований (і внутрішньо суперечливий кожній сходинці цієї ієрархії) світ. Цей світ дається кожній людині як природне довкілля, яке має бути освоєно. І це освоєння неспроможна і має бути чисто «головним», раціональним пізнанням, а має бути саме освоєнням, тобто перетворенням на власну сутність. Міра освоєності світу людської культури і є міра людяності людини (принаймні – один із заходів, оскільки є й інші, наприклад: внесок людини у світ людських цінностей).

Найбільша складність в осмисленні явищ, що охоплюються поняттям «культура», пов'язана з тим, що цим поняттям позначають і деякі статичні елементи: цінності, моральні та практичні встановлення, соціальні та політичні інститути тощо. В узагальненому вигляді ці підходи представлені кількома підходами: 1) філософським, 2) антропологічним, 3) соціологічним. Зараз виділився ще й четвертий підхід – комплексний, або «інтегралістський».

«Психологічний підхід до культури розроблявся такими вченими, як Р. Бенедикт, Дж. Мід, М. Гершковітц та ін. Представники цього напряму інтерпретували культуру як вираження соціальної загальнозначимості властивих людині основних психічних станів» [21, с. 47].

Наявні підходи, які важко віднести до якоїсь однієї науки. Такий, наприклад, соціогуманітарний підхід, з погляду якого культура – це розвиток самої людини, її духовних творчих здібностей у всьому багатстві і багатогранності суспільних зв'язків та відносин, у всій цілісності її суспільного буття. Культура, таким чином, є процесом творення людиною своєї родової сутності, мера людського в людині. Кожна культура є способом творчої самореалізації людини. Тому розуміння інших культур збагачує нас як новим знанням, а й новим творчим досвідом.

«Можна виділити інформаційно-семіотичний підхід до культури. Цей підхід пов'язаний з іменами Е. Кассіра, А. Моля, Г.Гадамера, Ю.М. Лотмана та ін. При семіотичному (інформаційно-знаковому) підході культура сприймається як позабіологічний знаковий механізм передачі досвіду. Культура – це особлива знакова система, яка несе інформацію у вигляді знаків. Знак – це поєднання певного сенсу та певного способу його вираження. Згідно з цим підходом, людина і все створене ним, набувають статусу знакових об'єктів. Знак, знакові ситуації є засобами реалізації цінностей та смислів культури» [21, с. 77-78]. Уся культура має символічно комунікативну природу. Культура – це своєрідний механізм, вбудований в інформаційний процес і здійснює вироблення та трансляцію соціально значущої інформації (комунікативна функція культури). Інакше кажучи, продуктом культури є соціальна інформація, що виробляється і зберігається у суспільстві з допомогою знакових коштів.

Варто виділити маркетинговий підхід до культури, прихильники якого розглядають культуру як об'єкт продажу та споживання. Як культурний товар виступають стиль і спосіб життя. Природне для будь-якого капіталістичного виробництва прагнення до зниження виробничих витрат призводить до глобальної стандартизації культурних продуктів.

На наш погляд, розуміння сутності культури передбачає вбудовування цієї категорії в понятійний ряд, в основі якого знаходиться поняття «життєвий світ», тобто те середовище, довкілля, оточення, в якому в кожний момент свого життя перебуває індивід. Це поняття – «життєвий світ» – досить активно досліджується філософами та психологами.

У філософію поняття «життєвий світ» увів Е. Гуссерль. Ідея полягала в тому, що треба повернути в науку духовне, смислове начало, для чого потрібно створити нову науку про дух, предметом якої повинен виступати життєвий світ, від якого залежить наукове пізнання як від фундаментального шару свідомої діяльності. Життєвий світ, за Е. Гуссерлем, складається з суми безпосередніх

очевидностей, які задають форми орієнтації та людської поведінки. Такі очевидності є дофілософським, донауковим, первинним у логічному плані шаром будь-якої свідомості, будучи базисом, умовою можливості свідомого прийняття індивідом теоретичних установок. Дані умови можливості збігаються з сферою загальновідомих уявлень, які мають характером «автоматичних» неусвідомлюваних регуляторів сенсоположення.

За Ю. Габермасом [6], життєвий світ складає зі структурних компонентів культуру, суспільство, і особистість. Зміст життєвого світу складають комплекси комунікативних дій, націлених на кооперацію, взаєморозуміння, обмін символами та значеннями. Цей світ комунікації створюється суб'єктами, що належать і єдиному інтерсуб'єктивно поділеному світові мовної спільноти. Його неможливо спостерігати, до нього можна лише увійти до перформативної установки. Життєвий світ – це резервуар, з якого учасники комунікації черпають переконання, щоб у ситуації потреби у взаєморозумінні запропонувати інтерпретації, придатні для досягнення консенсусу.

Як ресурс життєвий світ конститутивний для процесів розуміння. Культурою Ю. Габермас називає запас знань, з якого учасники комунікації, якщо вони досягають порозуміння один з одним щодо чогось, забезпечуються інтерпретаціями. Суспільство складається з легітимних порядків, за допомогою яких учасники комунікації регулюють свою приналежність до соціальних груп та забезпечують солідарність. До структур особистості учений відносить всі мотиви та навички, які дозволяють суб'єкту говорити та діяти і при цьому забезпечувати власну ідентичність[6].

Говорячи про «життєвий світ», мають на увазі сукупність всіх факторів і обставин, у просторі яких тільки й може жити і самоздійснитися цей індивід. Цей світ, залишаючись об'єктивним і матеріальним, не є, однак, фізичний світ, тобто світ, як він постає перед науками, що вивчають взаємодію речей, це – життєвий світ і як такий він має дві частини, що різко відрізняються, сторони, грані: зовнішню та внутрішню.

Зовнішня сторона життєвого світу представляє собою сферу, яка розглядається як джерело ресурсів, необхідних для відтворення та розвитку людини як цілості. Це той «життєвий ґрунт», «живильне середовище», з якого індивід отримує те, без чого неможливе його становлення та самоздійснення. Так усвідомлений зовнішній світ структурується деякі простори і поля, у яких індивід виявляє свою активність. Ці простори та поля можуть змінювати свої обриси та межі залежно від безлічі факторів.

Внутрішня сторона життєвого світу (або «внутрішній світ») є сукупністю рушійних сил, засобів, «інструментів» життєдіяльності, користуючись якими, індивід опановує «зовнішній світ», присвоює його собі, розширюючи тим самим свій «внутрішній світ», що потім вимагає зміни метрики «зовнішнього світу», а отже, життєвого світу в цілому. Таким чином, поняття «внутрішній світ» є найбільш широким, найбільш інтегральним терміном, що пов'язує воедино всю сукупність якостей і властивостей, що визначають ступінь особистої суверенності індивіда.

Все, що відбувається у його внутрішньому світі, є предметом живої та пильної уваги індивіда. Все, що відбувається у навколишньому середовищі, тобто у зовнішньому світі, цікавить індивіда остільки, оскільки має відношення до внутрішнього світу. Зрозуміло, що межа між внутрішнім та зовнішнім світом дуже розпливчата. Те, що вчора було навколишнім середовищем, сьогодні може стати частиною мого внутрішнього світу. І навпаки, різні фрагменти внутрішнього світу йдуть на периферію життєвих інтересів та витісняються у зовнішній світ.

З цього випливає, що «зовнішній світ» зовсім не зводиться до суми матеріальних предметів і явищ, а «внутрішній світ» – до його відображення (дзеркального чи спотвореного). Зовнішній і внутрішній світи людини виступають як дві ланки одного ланцюга, скріплені відносинами не відображення, а діяльності.

Кожен життєвий світ характеризується насамперед з погляду його просторово-часової організації, тобто описується в термінах хронотопу. При цьому відповідно до розрізнення зовнішнього і внутрішнього аспектів життєвого світу можна окремо описувати зовнішній і внутрішній час-простір, або, що те саме – зовнішній і внутрішній аспект цілісного часу-простору (хронотопу) життєвого світу. Зовнішній аспект хронотопу характеризується відсутністю або наявністю «протяжності», яка полягає у просторовій віддаленості (предметів потреби) та тимчасовій тривалості, необхідної для подолання віддаленості. У чому б не полягали фактичні труднощі життя: у віддаленості благ, їх прихованого чи наявності перешкод, – всі вони єдині в тому, що означають відсутність можливості безпосереднього задоволення потреб, вимагають від суб'єкта зусиль щодо їх подолання, і тому вони можуть бути зведені до однієї умовної міри – «протяжності».

Внутрішній аспект хронотопу описує структурованість внутрішнього світу, тобто наявність або відсутність «сполученості», під якою розуміється суб'єктивна об'єднаність різних одиниць життя. «Спряженість» виявляється у зв'язаності між собою різних життєвих відносин у внутрішньому просторі. У часовому аспекті «сполученість» означає наявність суб'єктивних зв'язків після тривалості між реалізацією окремих відносин. Отже, довжина, віддаленість, тривалість, сполученість, пов'язаність, послідовність – усе це терміни мови, з допомогою якого описується хронотоп життєвого світу.

Людина, котра вбудована у життєвий світ, потребує кількох речей, важливих для виживання та розвитку:

- їй треба знати і розуміти, як улаштований цей життєвий світ, де знаходяться необхідні людині ресурси;
- вона потребує ефективних схем, моделей, алгоритмів діяльності, що дозволяють пристосуватися до цього життєвого світу або пристосувати його до своїх потреб;

- вона потребує таких норм взаємовідносин з іншими людьми, дотримання яких забезпечує збереження та розвиток тих людських колективностей, до яких індивід належить або хоче належати;
- вона потребує володіння тим, що дає виправдання життя в цілому і конкретним діям і вчинкам, тобто в тому, що називається змістом.

Іншими словами, культура в життєвому світі забезпечує зреалізацію трьох основних функцій:

- 1) пропозиція ефективних схем, алгоритмів, матриць досягнення результатів діяльності;
- 2) орієнтування індивіда у суспільних відносинах;
- 3) надання сенсу всьому, що людина робить чи має робити.

Багато дослідників підкреслюють нерозривний зв'язок сповідуваних суспільством та індивідом цінностей і вибором шляхів соціально-економічного розвитку. Теорія модернізації виникла в епоху Просвітництва разом із переконаністю в тому, що технічний прогрес дасть людству владу над природою.

Таким чином, можна припустити, що якщо не ламати, не обнулювати традицію, не йти на колосальні цивілізаційні ризики та культурно-політичні витрати, пов'язані з практикою «культурної революції», а просто прибирати бар'єри та вбудовувати людей у модернізаційні процеси, то зріла частина «креативного класу» зможе вписати свої цінності та установки, що склалися, в нове середовище і нову реальність.

1.2. Особливості формування культури комунікаційних відносин епохи глобалізації

Під культурою сучасні дослідники розуміють: 1) систему ефективних матриць життєдіяльності; 2) комплекс цінностей, що орієнтують людей у існуючих та бажаних суспільних відносинах; 3) комплект архетипів, міфологем, ідеологем, що надають сенсу всьому, що людина робить або повинна робити[15; 22; 38; 44].

Узагальнення величезної кількості висловлювань із цього приводу дає підставу для кількох висновувань. Культура перестала бути чимось стабільним, незмінним, надійним. Вона змінюється на очах одного покоління, що викликає занепокоєння у старших поколінь і формує дуже скептичне ставлення до будь-якого культурного висловлювання у молоді. Протягом багатьох століть культура була досить стійкою системою. Людина народжувався у межах певної культури та вмирала також у ній. Необхідність освоювати якісь нові цінності та матриці виникала дуже рідко, у періоди революційного зламу соціально-економічних систем. Очевидно, культура ніколи не залишалася нерухомою, адже вона весь час поповнювалася новими матеріальними та духовними продуктами. Однак ці зміни були повільними і люди могли до них пристосуватися і якось їх виправдати. Нині нові цінності, нові правила, нові норми виникають безперервно і, виникнувши, негайно заперечують цінності, правила та норми, які ще вчора здавались непорушними. Більше того, якщо в минулі часи будь-яка новація мала пройти перевірку на сумісність із минулим досвідом, отримати санкцію авторитетних носіїв культури, то зараз новація приймається відразу і за допомогою мас-медіа негайно впроваджується у масовий вжиток.

Поняття кризи культури фіксує лише різке збільшення швидкості руйнування старих цінностей, стиснення часових рамок цього процесу, що не дозволяє новим символам і знакам адаптуватися до традиційної знакової

системи цінностей. Це положення посилюється тим, що мислителі, які дають оцінку сьогоднішній ситуації в культурі, об'єктивно є носіями минулої по відношенню до сьогоднішньої культури, а тому вони оцінюють це як би з минулого. Вони виховані в певній системі традицій і природно розглядають їх як культурний еталон. Піднятися над цим особистісним утворенням дуже важко і для багатьох мислителів просто неможливо. Але на сучасний стан культури став чинити колосальний вплив науково-технічний прогрес, особливо у сфері комунікації, який змінив самі способи спілкування між людьми, а деякі з них на наших очах зникають.

Проте слід враховувати, що надмірно висока швидкість просування культурних новоутворень не дозволяє адаптуватися до них. Тоді починається або опір цим нововведенням, або їхнє бездумне споживання.

«Друга очевидна тенденція – культура стає мозаїчною. Багато років тому А. Моль показав, що під впливом засобів масової комунікації та перетворення їх на основне джерело інформації для мільйонів формується особливий соціальний тип особистості з «розщепленою» свідомістю, зі спотвореним світосприйняттям, деформованою шкалою цінностей. Відмінною характеристикою цього типу особистості є те, що та пізнає навколишній світ за законами випадку, через безліч проб і помилок. Така людина має культуру особливого типу, яка виникає під впливом хаотичного потоку повідомлень, що обрушується на індивіда з усіх джерел інформації. Знання складаються з розрізнених уривків, пов'язаних простими, суто випадковими відносинами близькості за часом засвоєння, за співзвуччям або асоціацією ідей» [21, с. 33].

У цій культурі немає «точок відліку», мало справді загальних понять, зате багато понять, що мають велику вагомість (опорні ідеї, ключові слова тощо). Як показує практика і результати численних досліджень, виконаних за останні роки, сьгодні значна частина тих, хто проживає в країнах «золотого мільярда», мають культуру подібного типу і можна припустити, що їхня частка буде збільшуватися в міру того, як буде деградувати система освіти, що склалася, і

зростатиме роль ЗМІ як основного каналу передачі інформації та прийняття культурного спадку.

Однак справа не тільки в тому, що людина отримує уривки знань і формує мозаїчну картину дійсності. Ситуація ускладнюється тим, що якщо раніше людина мала справу з більш-менш строго ієрархізованою системою цінностей, що досить жорстко вимагала від неї слідування певним канонам, то тепер вона входить у світ культури як у супермаркет, де перед ним на полицях лежать різні культури, упаковані у яскраві обгортки, і вона може вибрати собі ту культуру, яка їй до смаку. Більше того, індивід може вибрати собі в цьому супермаркеті кілька різних культур, перемішати їх та спорудити індивідуальний мікст, який стане візитівкою його персональності. Колишній відносно суворий поділ культур на офіційну та неформальну, домінуючу та комплементарну, елітарну та масову втрачає свій зміст. У процесі становлення нового суспільства культура набуває дедалі яскравіше вираженого автономного характеру. Якщо в індустріальну епоху економіка, політика, соціальна структура суспільства та сфера культури пов'язувалися загальною системою цінностей, то в сучасних умовах спостерігається тенденція до їхньої наростаючої роз'єднаності. Відбувається радикальне розмежування між суспільною структурою і культурою, що виражається у формуванні особливого «протестного типу свідомості», у принциповій відмові від канонів у мистецтві, музиці та літературі, у руйнуванні загальноприйнятих норм сімейного та сексуального життя, антиінтелектуалізмі і т. ін. Подальша автономізація культури, може призвести до втрати почуття реальності, до зникнення соціальних орієнтирів, до радикального відчуження від усього земного, що, у свою чергу, призведе до руйнування скріп, які сполучають суспільство, до втрати почуття солідарності та взаємної підтримки. Протиріччя між культурою та іманентними потребами людини як роду буде головним протиріччям інформаційної епохи.

Культура дедалі виразніше стає певним знаком соціального статусу. Колись попереджали про виникнення монокультурного світу, де зникає різниця між країнами як за рівнем технічного розвитку, а й у культурі, де люди орієнтуються одні й самі цінності і стандарти споживання, використовують одні й самі алгоритми діяльності, що дотримуються одного і того ж стилю в одязі, у проведенні дозвілля і т. ін. Знамените визначення сучасного світу як «глобального села», де втрачено уявлення про відстань, де всім стає відомо про все практично миттєво, де регулятором відносин між людьми виступає громадська думка. Однак є всі підстави вважати цей прогноз нездійсненим.

Очевидно, що у глобальному світі культурна нерівність різних груп стане ще глибшою і яскраво вираженою. Вже сьогодні ясно, що рівень культурного розвитку людини визначається не стільки тим, який навчальний заклад та закінчила і навіть не тим, в якій сім'ї вона народилася і ким є за соціальним станом, а насамперед тим, чи має вона доступ до основних джерел інформації, чи є в неї можливість безперешкодно отримувати відомості про те, що відбувається у світі та в країні, у науці та мистецтві, у політиці та в економіці. В інформаційному суспільстві явно відбувається поділ членів суспільства на тих, хто має доступ до інформації, і тих, хто її позбавлений через ті чи інші причини. Перші поступово перетворюються на еліту суспільства, другі – в аутсайдерів з усім наслідками, що з цього випливають.

Культура втратила властиву їй у минулі часи властивість обов'язковості. Культура почасти перестала вважатися індикатором цивілізованості. Це проявляється як у дрібницях (відмова чоловіків носити класичний костюм і взагалі небажання і чоловіків, і жінок зважати на вимоги дрескоду), так і в більш серйозних речах, на кшталт демонстративного порушення моральних норм. Більше того, порушення норм культури, які здавалися загальноприйнятими, стає специфічним способом довести свою особистісність, висловити своє творче начало. Якщо в минулі часи прихильники будь-якої субкультури розуміли, що, крім їх субкультури, є ще й культура стрижневого

мейнстриму, то тепер представники будь-якої субкультури сповіщають про кінець всіх інших культур і оголошують свою субкультуру єдиною вірною.

Поступово кристалізується глобальна культура, знання якої тією чи іншою мірою стає обов'язковим для будь-якої сучасної людини. Специфічними носіями глобальної культури є джинси, фастфуд, Інтернет, соціальні мережі, смартфон, сучасна архітектура, електротранспорт, права людини та деякі інші знаки. Ця культура всюди зустрічає опір, але, тим не менш, невпинно завойовує світ. Власне культурна продукція цієї поп-культури справедливо асоціюється зі спрощенням усього культурного ландшафту, культивуванням строкатого та поверхового мистецтва, огрубінням почуттів та втратою глибини. Однак було б неправильно ігнорувати і позитивні функції поп-культури: вона пов'язана із залученням найширших народних мас, які раніше практично не були залучені до психомистецької культури. І треба зазначити – поп-культура ніяк не зазіхає на територію так званої високої культури та з повагою ставиться до її проявів.

Найявні підстави вважати, що нова глобальна культура формується під найсильнішим впливом стандартів та цінностей західного світу. Ця теза, зрозуміло, зазнає критики. Поступове оволодіння благами цивілізації – як би повільно воно не відбувалося – поступово згладжує модернізаційну перевагу Заходу і поверне ситуацію, яка існувала століттями і в якій основну споруду силою будуть держави, багаті на людські ресурси, – Китай та Індія. Паралельно зі втратою владних позицій і технологічної переваги неминуча втрата культурного впливу. Нації, які успішно скопіювали основи технологічної цивілізації, досить швидко повертаються до основ власної традиції та практикують жорстку критику західних цінностей. Цивілізаційний прогрес і грамотність населення ніде ще не призводили до западу, але, навпаки, викликали те, що називають «зтуземненням». Ми переживаємо кінець «прогресивної ери», яка була охоплена західними ідеологіями, і вступаємо в нову еру, в якій безліч різних культур один з одним існують, взаємодіють і конкурують.

Для характеристики процесу переструктурування культурних та геополітичних впливів вчені обрали метафору «зіткнення цивілізацій». Існують ймовірні сценарії розвитку подій, в яких одні цивілізації, подібно до Східно-Азіатського регіону, прагнутимуть обіграти Захід на ґрунті модернізації, інші, подібно до ісламської цивілізації чи росії, будуть готові до конфронтації з ним. Метою є підготувати Захід до поразки, пом'якшити удар зіткнення. Більше, ніж подібної поразки, побоюються посилення боротьби за лідируючі позиції. Науковці закликають політичну спільноту до необхідності пом'якшення гостроти глобальної конфронтації.

Однак спостереження за реальною практикою культурного розвитку в різних країнах світу свідчить, що, хоча сьогодні національними урядами, міжнародними та національними громадськими організаціями, а також окремими ентузіастами робляться титанічні зусилля, спрямовані на збереження різноманіття культурних світів, тим не менше процес американізації національних культур, що почався після другої світової війни, наростає.

Паралельно із формуванням глобальної культури наростає протидія її просуванню. Багато країн зіштовхнулися із необхідністю вибору стратегічної моделі розвитку. Точніше, вибору ставлення до однієї-єдиної моделі, яка пред'явлена всьому людству Заходом. Суть цієї моделі досить проста: ринкові відносини в економіці, права людини як альфа і омега суспільного життя, повага до закону, що захищає права людини, публічність й інформаційна відкритість влади, дійсно підзвітної народу, який її обирає. У інших термінах цю модель описують поняття: «громадянське, відкрите, інформаційне суспільство».

Існує три варіанти відповіді на це запитання. Один із них можна позначити поняттям «вестернізаційний проєкт», інший – «модернізаційний проєкт», третій «фундаменталістський (або, в інших термінах, архаїчний) проєкт»[55].

Вестернізаційний проєкт пов'язаний із упевненістю в невідворотності побудови універсального світового співтовариства, що ґрунтується на принципах демократії та лібералізму, наукового та культурного прогресу, повсюдного поширення моделі індустріальної або постіндустріальної економіки. Українці, які зорієнтовані на вестернізацію, хочуть брати участь у реалізації цього грандіозного історичного проєкту.

Прихильники модернізаційного проєкту вважають, що західний проєкт світоустрою стикається з нерозв'язними труднощами і має бути замінений схожим за формою, але альтернативним сутнісно процесом модернізації. Модернізація являє собою особливу форму пристосування традиційних суспільств до викликів цивілізації, що глобалізується. Суть модернізації полягає в прагненні зберегти культурне коріння і поєднати його з елементами сучасної західної цивілізації. Так, наприклад, засвоєння деяких ринкових параметрів організації економічного життя поєднується із щирою впевненістю в унікальності власної культури, побудованої на принципово неринкових засадах. Не бажання йти на політичне об'єднання планети поєднується з прагненням до господарської уніфікації тощо.

Врешті, «фундаменталістський проєкт» орієнтується на принципову і зарозумілу відмову від цінностей західного світу, спирається на ідеї «повернення до витоків», «при паданні до глибинних основ народної мудрості», «захисту національної культури» і т. ін.

Можна констатувати, що через ряд обставин, після короткого періоду перебудови ця активність пішла на спад і не призвела до виникнення стійких масових цивільних соціально-психологічних орієнтацій, до формування такої системи масових соціальних уявлень, яка могла б лягти в основу розвитку громадянського суспільства.

Висновки до розділу 1

Глобалізація багато в чому сприяє зникненню національної ідентичності. Сучасні процеси часто ототожнюються з американізацією: більшість фільмів, що випускаються на екрани, є продукцією американського виробництва, більшість програмного забезпечення також виготовлено в США. Крім цього, саме в Америці знаходяться найбільші корпорації, марки яких присутні на ринку практично кожної країни: більшість з нас користуються смартфонами, випущеними американською компанією Епл, ходять в Макдональдс і п'ють кока-колу. Противники глобалізації вбачають у цьому загрозу зникнення багатьох традицій, що незмінно вплине на наше майбутнє.

Ми стали свідками історичної перебудови, що характеризується глобальною аксіологічною катастрофою, порівнянною хіба що з глобальним стихійним катаклізмом. Розвинені культури європейського типу переживають нині трагедію катастрофічного зламу, конкретні риси якого фіксуються масою різнопланових досліджень. Нові покоління, які вступили в дитинство і юність в останні десятиліття, в середньому істотно відрізняються від своїх батьків і дідів. Різниця постає із систем цінностей, що санкціонують цілі діяльності, кореняться в сенсах базисних світоглядних універсалій, розумінні добра і зла, баченні картини світу. Нову людину формує суспільна практика нової епохи, нова культура, яку по відношенню до попередньої можна характеризувати як культуру деградації та занепаду. Вирішальним чинником трансформації культури стали інформаційні потоки, що зруйнували процес культурної спадкоємності поколінь і конструюють іншу, вельми самотню психокультурну систему.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ КУЛЬТУР

2.1. Комунікативна культура та комунікативна компетентність

Концепція «суспільства знання», ґрунтується на принципах свободи слова, розширення доступу до інформації та знань, сприяння культурному розмаїттю, рівного доступу до якісної освіти[28]. Очевидно, що вирішення цього завдання неможливе без формування такої якості людей, яке визначається поняттями «інформаційна грамотність», «медіаграмотність», «інформаційна грамотність», «медійна компетентність», «медіакультура» тощо. Інформаційну грамотність визнано основним правом людини та необхідною умовою для ефективної участі в інформаційному суспільстві. Медіа та інформаційна грамотність – це сукупність знань, установок, умінь та навичок, які дозволяють отримувати доступ до інформації та знань, аналізувати, оцінювати, використовувати, створювати та поширювати їх з максимальною продуктивністю відповідно до законодавчих та етичних норм і з дотриманням прав людини».

Однак, на наш погляд, настав час ставити питання не просто про грамотність у сфері медіа та інформації, а про формування інтегральної комунікативної культури, що включає розуміння особливостей і вміле використання всіх ресурсів і можливостей комунікації.

Поняття «комунікативна компетентність» інтенсивно розробляється у багатьох напрямках: філософії, психології, лінгвістиці та ін. Однак це призводить до виникнення різних інтерпретацій, і, отже, до ґрунтовного розмивання суті поняття. Так ученими виділяються: 1) мовленнєва компетентність, 2) вербально-комунікативна компетентність, 3) комунікативна

грамотність, 4) комунікативна здатність і т. ін. Такий стан вимагає внесення ясності у визначення поняття «комунікативна компетентність».

Вихідним поняттям у цьому словосполученні є «компетентність». У свою чергу, воно етимологічно пов'язане із поняттям «компетенція». В офіційних документах і словниках даються найрізноманітніші тлумачення поняття «компетенція» і пов'язаного з ним поняття «компетентність».

«У енциклопедіях поняття «компетенція» визначається як сукупність повноважень (прав та обов'язків) будь-якого органу чи посадової особи, встановлена законом, статутом цього органу або іншими положеннями. Тлумачний словник – як коло питань, явищ, у яких ця особа має авторитетність, пізнання, досвід; коло повноважень, обізнаність, авторитетність»[15, с. 33].

Доцільно зауважити, що компетенція поєднує сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що ставляться по відношенню до певного кола предметів і процесів, і необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них. Компетентність визначається як володіння, володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї та предмет діяльності.

З позицій особистісно-діяльного підходу розрізняють «компетенцію» як сукупність знань, правил оперування ними та їх використання та «компетентність» як заснований на знаннях, інтелектуально та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, що виявляється і характеризується когнітивними, мотиваційними, сенсовими, відносними та регуляторними складовими. Себто компетентність – це якась особистісна характеристика, а компетенція – сукупність конкретних професійних чи функціональних показників.

Поняття «компетенція» та «компетентність» значно ширші за поняття знання, уміння, навички, оскільки включають спрямованість особистості, її здатність долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти проникливість, гнучкість мислення, характер. Ці поняття є системними та

багатокомпонентними, оскільки вони характеризують певне коло предметів та процесів, поєднують різні розумові операції, практичні вміння, здоровий глузд і мають свою класифікацію та ієрархію. Варто розглядати компетенцію як освітній результат, що виражається в готовності випускника впоратися з поставленими завданнями; як сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють ставити і досягати мети з перетворення навколишнього світу; як інтегральну якість особистості, що виявляється у загальній здатності та готовності її діяльності, заснованої на знаннях та досвіді, які набуті у процесі навчання та соціалізації та орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності.

Ми пропонуємо розуміти компетенції як сукупність зовнішніх стосовно суб'єкта вимог до теоретичних знань і досвіду їх застосування на практиці (умінь і навичок), необхідним для ефективної діяльності суб'єкта у певній предметній сфері. Компетентність розглядатимемо як володіння суб'єктом діяльності необхідними компетенціями та його здатність застосовувати ці компетенції при здійсненні відповідної діяльності. Всі ці можливості можуть існувати на початковому, середньому та високому рівнях.

З цієї точки зору, у загальному вигляді комунікативна компетентність складається із здатності сприймати, розуміти та викладати думки та почуття, смисли та відомості. До складу комунікативної компетентності входять такі структурні елементи:

- 1) система особистісних якостей;
- 2) мовна компетентність;
- 3) культурна компетентність;
- 4) соціальна компетентність.

Система особистісних якостей поєднує:

- прагнення нового знання;
- творче мислення;

- самоналаштування на спілкування, позитивне сприйняття комунікативних дій партнера зі спілкування (неконфліктність, вміння перейнятися інтересами іншої людини та ін.);
- психоемоційну регуляцію свого стану (асертивність – впевненість, емпатія – співпереживання та ін.);
- використання жестів, міміки, пластики рухів.

Культурна компетентність висуває такі вимоги:

- освоєння зразків комунікації (уміння організувати та вибудувати переговори; володіння комунікативними технологіями; вміння аналізувати невербальні сигнали; володіння навичками активного слухання та ін.);
- освоєння зразків культури (уміння дотримуватися етики та етикету спілкування в заданих умовах; знання існуючих традицій та обмежень).

Соціальна компетентність орієнтується на існування різних соціальних просторів комунікації: приватний простір, публічний простір, суспільний простір – кожен з яких вимагає своїх специфічних компетенцій. У сучасних умовах від суб'єкта потрібна готовність та вміння взаємодіяти у будь-яких соціальних просторах.

Таким чином, комунікативну компетентність доцільно розглядати як систему внутрішніх ресурсів та регуляторів, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій взаємодії. І успішність участі суб'єкта в комунікації залежить від двох аспектів:

- 1) від різноманітності освоєних компетенцій, що дозволяють взаємодіяти у всіляких обставинах;
- 2) від інтелектуального рівня та психологічних особливостей, що накладають специфічні обмеження на можливості освоєння та використання компетенції.

Крім того, комунікація як сфера людської активності складається з безлічі сегментів. Наприклад, є ділові комунікації, корпоративні комунікації, політичні комунікації, міжособистісні комунікації. Є підстави вважати, що це сегменти

пов'язані один з одним за принципом сполучних судин. Навряд чи можливо підвищити, наприклад, медіакомпетентність, не підвищуючи компетентність в інших сферах комунікації.

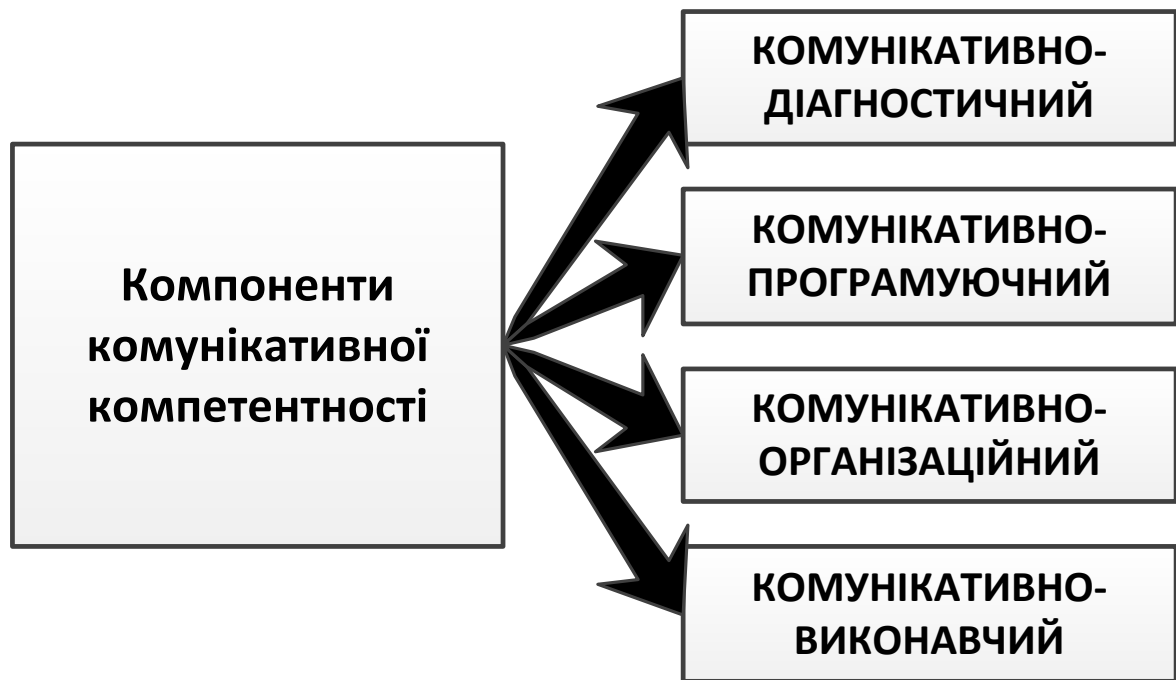

Рис. 2.1. Компоненти комунікативної компетентності

За такого підходу можна виділити такі компоненти комунікативної компетентності (рис. 2.1):

- комунікативно-діагностичний (діагностика соціопсихологічної ситуації в умові майбутньої комунікативної діяльності, виявлення можливих соціальних, соціально-психологічних та інших протиріч, з якими можливо має зіткнутися особистості у спілкуванні);
- комунікативно-програмуючий (підготовка програми спілкування, розробка текстів для спілкування, вибір стилю, позиції та дистанції спілкування);

- комунікативно-організаційний(організація уваги партнерів зі спілкування, стимулювання їх комунікативної активності тощо);
- комунікативно-виконавчий(діагноз комунікативної ситуації, в якій розгортається спілкування особистості, прогноз розвитку цієї ситуації, який здійснюється за задалегідь осмисленою індивідуальною програмою спілкування).

2.2. Типологія культури психокомунікаційних стосунків

Залежно від конфігурації у певному суспільстві формуються домінантна та комплементарна комунікативні культури. На сьогоднішній день існує безліч типологічних моделей комунікативних культур. Коротко оглянемо деякі з них.

Однією з найпопулярніших типологій комунікативних культур належить Г. Ховстеду [54-55], який виділив чотири основні прояви культури: 1) символи; 2) ритуали; 3) герої; 4) цінності. Тут існують п'ять основних вимірів будь-якої комунікативної культури: 1) дистанція влади; 2) індивідуалізм, що протистоїть колективізму; 3) мужність, що протистоїть жіночності; 4) уникнення невизначеності; 5) довгострокова орієнтація.

Інша популярна типологія комунікативних культур виділяє три типи комунікативних культур: 1) моноактивні (або лінійно організовані), 2) поліактивні та 3) реактивні. У моноактивній культурі людина привчена робити якусь справу, розбиваючи діяльність на наступні один за одним етапи, не відволікаючись на інші завдання. Типовими представниками такої культури є англосакси: американці, англійці, німці, північні європейці, які методично, послідовно і пунктуально організують свій час і життєдіяльність. У поліактивній культурі, типовими представниками якої є латиноамериканці, південні європейці, прийнято робити одночасно кілька справ (зауважимо, нерідко не доводячи їх до кінця). У реактивній культурі, характерній для

азійських країн, діяльність організується також не за суворим і незмінним планом, а залежно від наявного контексту, як реакція на ці зміни. Користуючись цією класифікацією, автор дав чудовий опис основних комунікаційних культур сучасного ділового світу. Надзвичайно важлива ідея полягає в тому, що тип комунікаційної культури далеко не завжди пов'язаний з особливостями національної культури, або тим, що вважають національною культурою. У деяких країнах регіональні особливості настільки сильні, що відсувають національні риси на другий план. У деяких випадках міста відрізняються настільки сильною культурною індивідуальністю, що вона виходить за межі регіональних особливостей.

Культурні спільноти можуть виходити за межі окремих держав і націй і виділятися, і не лише за географічною ознакою. Мусульмани і християни – групи культур, те саме можна сказати про інженерів та бухгалтерів. Тією чи іншою мірою життя багатьох із нас визначається корпоративною культурою. В інших країнах більш важливою вважається сімейна культура. Вихідний елемент культури – індивід із властивою йому особистою культурою. Можливо, найзагальнішим критерієм культурного поділу людей не національне, релігійне, корпоративне і професійне, а гендерне – за ознакою статі.

Можливий ще один підхід до типологізації комунікативних культур, що не спирається на критерій ставлення до адресата як мішені впливу, об'єкта управління та підпорядкування, або як союзника, партнера спільного пошуку вирішення проблем. З погляду цього критерію можна виділити три типи комунікативних культур: 1) технократичну, 2) сцієнтистську та 3) гуманітарну.

Технократична комунікативна культура вирізняється наступними рисами. Існують щонайменше два підходи до осмислення поняття «технократизм». Один з них пов'язаний із соціально-філософськими та соціально-економічними уявленнями і концепціями, які обґрунтовують необхідність і неминучість зростання в суспільстві ролі технічної інтелігенції (фахівців). Цей підхід виник як відображення протиріч між власниками бізнесу та керуючими бізнесом

фахівцями. Передбачалося, що технократи являють собою носіїв абсолютно нового типу світогляду, заснованого на науково-технічних знаннях та інформації, не підвладної ідеологіям класичного типу. Далі технічний прогрес і пов'язані з ним організаційні зрушення стали розумітися як процес, що призводить до утворення та домінування в економіці великих корпорацій, влада в яких належить технократам. Третій етап еволюції технократизму пов'язаний із ще більшим зростанням у світі ролі інформаційних технологій, формуванням єдиної інформаційної інфраструктури, посиленням впливу техніки. Традиційні механізми прийняття політичних рішень з ідеологічних мотивів розглядаються як причина некомпетентності та безвідповідальності. У такій ситуації зростає значення технічних фахівців, здатних вплинути на прийняття адекватних рішень як експертно-консультаційну структуру влади. Така доктрина технократизму досі викликає опір з боку демократичної громадськості. Стримане ставлення до ідей технократії західного суспільства пояснюється бажанням зберегти плюралізм думок, уникнути монополії на владу однієї соціальної групи.

Другий підхід до розуміння технократизму пов'язаний із тлумаченням особливостей усієї сучасної цивілізації як «машинної», чи техногенної. Людина в такій цивілізації розглядається як елемент системи, гвинтик, який не має власної цінності. Суть технократизму висловив М. Бердяєв: «Людина стає знаряддям виробництва товарів. Річ стає вищою за людину» [2].

«Технократичне мислення орієнтується на жорсткий схематизм, механістичність, лінійність та стандартизацію, про що писали Т. Адорно, М. Горкгаймер, Г. Маркузе. М. Гайдеггер пише про таке мислення, як про «втечу від мислення», протиставляючи йому «осмислювальне мислення». Його специфічність полягає в тому, що коли ми плануємо, досліджуємо, налагоджуємо виробництво, ми завжди зважаємо на дані умови. Ми наперед розраховуємо на певні результати. Таке мислення буде калькуляцією навіть

тоді, коли воно не оперує цифрами та не користується калькулятором та комп'ютером» [21, с. 214].

Філософи, психологи, педагоги сформулювали безліч досить твердих звинувачень технократизму. У сфері виховання, технократизм – це переконання у виховності кожного під впливом ідеологічного, інженерного, масового та технократичного впливу. Технократичний розум породив людину-споживача, для якої цінності укладені тільки в матеріальному достатку та оснащенні. Втрата гармонії зі світом народжує хворобливі, спотворені уявлення про світ і про себе, хворі думки породжують нездоровий світогляд, він у свою чергу, породжує безнадійно хворі та деструктивні соціальні «структури»: тоталітарні секти, шоу-бізнес. Деформації у розвитку особистості, в цілісності прояви людських сил і здібностей є іманентними для технократичного підходу, в рамках якого людина не цікава сама по собі, не цінна сама по собі, а розглядається виключно як засіб для досягнення зовнішньої для неї, для її розвитку мети. Техніка матеріалізує волю розуму людини-завойовника та людини-хижака. Така видозміна статусу техніки в суспільстві узаконює завойовницьке споживче ставлення до природи, що веде до екологічної, моральної та духовної кризи.

Суть технократизму – у порушенні цілісності людини, закріпленні односторонності, частковості, одномірності, «лінійності» мислення та діяльності, їх запрограмованості, пов'язаності та зумовленості. Технократизована людина не бачить користі у моралі. Бути моральним стає безглуздо для людини організації, тому що вона – частина більшого технізованого, і водночас аморального «суспільства-машини», технополісу. Закони в ньому такі, що чим швидше звільняєшся від моралі, тим легше вижити в цій величезній смертоносній машині, де всі регульовані, стандартизовані, керовані за шаблоном, куди не вписуються вічні правдиві закони моралі та краси. У сфері комунікації технократична доктрина розглядає комунікацію як технологічний процес передачі кількісної, точної та вимірної інформації та допускає будь-які

форми впливу на людей, якщо ці форми призводять до потрібного результату. Цей підхід сформувався на основі теоретичних положень теорії інформації. Принципи вивчення комунікації як передачі інформації в технічних пристроях переносилися на принципи вивчення соціально-політичної комунікації між людьми в соціальних науках.

Зокрема, характерною особливістю технократичної парадигми комунікації є високий рівень агресії. Сучасні підходи до вивчення агресії в контексті культури спираються на те, що існує культурна зумовленість самих норм і поняття агресії. Думка про насильство як про щось необхідне, виправдане, розвивалася і в результаті досягла свого апогею у вигляді християнської традиції. Ідею «Ісус страждав заради нас» можна віднести до культивованого мотиву страждання в ім'я загального блага. Сама інтерпретація страти Христа є не що інше, як естетизацію насильства, а зображення цієї сцени в живописі репрезентує насильство. Таким чином, у культурі ми ретранслюємо сцену насильства не просто для того, щоб виправдати насильницькі дії, а щоб пізнати їхній зміст. Іншими словами, ми репрезентуємо насильство, щоб осягнути духовну суть того, що сталося. Сьогодні масова комунікація просякла сценами агресії та прояву сили. Естетизація насильства стає повноцінним елементом сучасної кінодраматургії.

Сцієнтизм як доктрина є системою тверджень, згідно з якими наукове знання (природничо-математичне і технічне) є абсолютною цінністю, а наука в цілому тлумачиться як головна сила суспільного розвитку. Так сцієнтизм, що розуміється, ґрунтується на трьох основних положеннях:

- 1) наука може замінити собою філософію і метафізику в сфері вирішення основних моральних та етичних проблем;
- 2) у науці укладено вирішення всіх проблем людства;
- 3) методи точних наук є єдиними вірними науковими методами і що ці методи повинні застосовуватися також і до гуманітарних і соціальних наук.

Позитивна сторона сцієнтизму як доктрини полягає в нетерпимості до містицизму, астрології, історій про відвідування нашої планети космічними прибульцями, про зцілення вірою, хіромантії та інших подібних речей. Не випадково прихильники різноманітних антинаукових світоглядів: паранауки, релігії, парарелігії (окультизму) відчайдушно прагнуть відкинути, розвінчати, подолати класичну західну науку. Це – давнє, завзяте, але останнім часом посилене внутрішньокультурне протиборство науки і антинауки. Що стосується комунікації, то сцієнтизм спирається на уявлення про те, що в сьогоднішніх умовах професіонал у сфері комунікації повинен використовувати найсучасніші наукові дані з психології, комунікативістики, нейропсихологічного програмування та інших галузей знання, що допомагають правильно формулювати цілі, вибирати способи та оцінювати результати комунікації. Звідси: інтерес до наукових досліджень у сфері комунікації; готовність організувати зворотний зв'язок із адресатом комунікації; експерименти у сфері інтегрованих комунікацій тощо. У певному сенсі сцієнтистський підхід є витонченою версією технократизму, але оскільки сучасна наука доводить, що людина істотно складніша система, ніж це представляється технократам, і методи роботи з людиною повинні схилитися до більш варіативності, то іноді сцієнтизм стуляється з гуманістичної, солідаристською моделлю комунікації.

Сучасна версія сцієнтизму користується самоназвами «постгуманізм», «трансгуманізм». Постгуманісти при всій їх відмінності сходяться в одній точці: у відмові приймати класичний гуманізм, якому вони прагнуть протиставити образ «постлюдини», що володіє небаченим і здібностями. Інша версія, що називається трансгуманізмом, є світоглядом, заснованим на осмисленні досягнень і перспектив науки, який визнає можливість і бажаність фундаментальних змін у становищі людини за допомогою передових технологій з метою ліквідувати страждання, старіння людини і смерть, а також значно посилити фізичні, розумові та психологічні можливості людини.

Головною метою трансгуманізму є нескінченне вдосконалення людини, засноване на новітніх відкриттях науково-технічного прогресу. Для досягнення цієї мети трансгуманізм пропонує наступні кроки:

- підтримувати технічний прогрес;
- вивчати досягнення науки і техніки, запобігати небезпеці та моральним проблемам, які можуть супроводжувати впровадження цих досягнень;
- розширювати свободу кожної окремої людини, використовуючи науково-технічні досягнення;
- якомога більше віддалити, а в ідеалі – відмінити старіння і смерть людини, дати їй право самому вирішувати, коли вмирати і чи вмирати взагалі;
- протистояти вченням та організаціям, які мають мети, протилежні ідеям трансгуманізму – енвайронменталізм у фанатичній формі (відмова від технічного розвитку, «повернення до природи»), релігійний фундаменталізм, традиціоналізм, та інші форми ідеологій антимодернізму та антипрогресизму.

Проте надмірні претензії сциєнтистів на пояснення всіх процесів призвели до виникнення антисциєнтизму, який заснований на недовірі до можливостей науки і розуму, на критиці наукових методів пізнання. Вже наприкінці XVIII століття, як реакція на раціоналізм, виникли різноманітні романтичні, антропологічні, феноменологічні, герменевтичні та інші концепції, що зорієнтовані інші форми і способи пізнання, ніж наука. «У XIX – XX століттях антисциєнтистський напрямок розвивався в концепціях таких західноєвропейських мислителів, як Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Е. Гуссерль, М. Гайдеггер, К. Ясперс. Загальним для антисциєнтизму є твердження, що наука і техніка антигуманні, оскільки, особливо в їх поєднанні, змушують людину забути про цінність її власного існування. Результати діяльності людини набувають космічного характеру і в плані створення, а й у плані руйнування. Підкоряючи світ, людина не усвідомлює, що насправді він підпорядковує світ техніці, виступаючи лише засобом такого

підпорядкування. Антисцієнтисти покладають на науку провину за утворення тоталітарних держав. Понад те, загальний стиль мислення людини, необхідний науки, є згубним для культури» [21, с. 188-189].

Гуманітарна комунікативна культура почала розвиватися наприкінці XIV століття, узвичаївши слово *humanitus*, тобто здатність здійснювати добродійні вчинки. Саме ця властивість виховується в людині в процесі освіти (вивчення гуманітарних дисциплін – граматики, риторика, філософія, етика) і роботи душі – накопичення життєвого досвіду. Незважаючи на те, що земне життя дане людям від Бога, їхнє власне завдання полягає у побудові життя відповідно до природних законів добра і справедливості. У широкому сенсі гуманізм – це система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, що вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності – бажаною нормою відносин між людьми.

До гуманітарного підходу можна додати наведені нижче принципи:

- антропологічний принцип: повага до людини, до її гідності, до її інтересів та потреб. Цей принцип закликає нас враховувати індивідуальність людини у всій її повноті та сприяти розвитку її сутнісних сил;
- принцип свободи незалежного розвитку. Кожна людина має право самостійно реагувати на обставини і чинити так, як вона вважає за потрібне, вона має право на почуття власної гідності. Свобода розглядається, з одного боку, як самоцінне, складноструктурне особистісне утворення, з іншого – як форма індивідуального буття, як необхідна умова повноцінного прояву та розвитку власне людського початку в людині;
- принцип реальності людського життя. Ніхто не може бути засобом для блага іншого, кожен сам досягає своєї мети;
- принцип самореалізації. Визнання різнобічності людини та її здатності самому визначати своє життя, погляди, діяльність та поведінку;

- принцип мотивації. Становлення цілісної мотивації, а не тільки мотивації досягнення, сприяє самовдосконаленню індивідуальності людини. Необхідно враховувати наявність у індивіда мотивації пізнання, мотивації праці, мотивації афіліації, мотивації самопізнання та самовдосконалення, мотивації конфлікту та ін.

2.3. Проблема формування діалогу в психокомунікаційних відносинах

Сьогодні спостерігається так званий «діалогічний поворот» у комунікації. Досліджуючи відмінності спілкування та комунікації, наука вводить поняття «онтокомунікація», за допомогою якого означає глибинне спілкування, що передбачає злиття в універсумі і вказує, що в різкому контрасті з онтокомунікацією спілкування є процесом, текстових, жестових та емоційних повідомлень, циркуляцію (прийом та передачу) інформації, контактдотику[6]. Все це цілком вписується в предмети ведення психології, лінгвістики, а остільки процес цей можна назвати лінгвопсихокомунікацією, або, задля зручності – психокомунікацією. У психокомунікацію людина вступає не інакше, як частково, фрагментарно, функціонально-вибірково, відокремлюючи від себе щось для повідомлення іншому, а все інше в собі утримуючи. У психокомунікації немає місця для свято шанованих цінностей. На противагу психокомунікації з її явною частковістю людина вступає в онтокомунікацію у всій своїй цілісності, що стає, єдиною і неподільною, нічого не залишаючи в собі не вкидається в зверненість: тут адресується не щось від себе і замість себе, але людина всього себе адресує усвідомлює, мислить, що існує, віртуально веденого і невідомого.

Ставлення до діалогу як технології пошуку істини та узгодження точок зору ніколи не було однозначним. Багато великих мислителів слідом за Сократом ставилися до діалогу як до найдосконалішого способу спілкування та

обговорення різних питань. Однак було і є чимало прихильників інших точок зору. Є люди, які вважають неможливим вступати в діалог з тими, хто заперечує «основи», політичні чи релігійні постулати. Так, наприклад, багато релігійних мислителів висловлювалися і продовжують висловлюватися в тому сенсі, що ідея толерантного діалогу знищує таке поняття, як абсолютна істина. Замість нього виникає розпливчата ідея різниці між ідеологічними кланами. Позірна толерантність, що властива нашому часу, є наслідком нашої нездатності до твердої позиції та загальної байдужості.

Відмова від діалогу може бути прихованою. Діалог передбачає бажання зрозуміти іншого, бажання об'єктивно цінувати чужі твердження та аргументи. Але висловлювання «зрозуміти іншого, об'єктивно оцінити його твердження та аргументи» таять у собі якусь двозначність. «Зрозуміти іншого» може означати прийняти на якийсь час його точку зору, побачити її сильні сторони, поставити себе на його місце; але це може означати, навпаки, включити їх у мою власну систему, пояснити його позицію з погляду те, що мені здається істинним.

Психоаналітики бачать за сказаними словами щось інше, явище іншого порядку, що стосується сфери почуттів, а не розуму. Так само «об'єктивно оцінити» означає оцінити ідеї опонента відповідно до того, як він мислить, але це також означає називати речі своїми іменами; тобто, якщо ідеї помилкові, слід про це сказати і продемонструвати їхню хибність. У цьому випадку зрозуміти та об'єктивно оцінити позицію співрозмовника можна лише у другому сенсі цих виразів. Він не може бути правий, його аргументи зайві, він перекручує; у кращому разі, він просто не знає справжніх причин своїх думок, а нас цікавлять саме вони, ці справжні причини, що спонукали говорити те, що він каже, його минуле та його становище, його психологічний портрет, його місце у системі.

Насправді, слухати опонента – означає приймати його аргументи, тобто, перш за все, бачити їх такими, якими вони представлені. І не для того, щоб їх відкинути. Спочатку слід визнати його правоту. І якщо його аргументи погано

викладені, тим паче важливо вислухати його – теза може бути погано аргументованою, але істинною. Саме тому в суді обвинувачені не захищаються, а вдаються до допомоги адвокатів – щоб забезпечити принаймні теоретично однакову якість захисту протилежних точок зору.

У діалозі слід йти ще далі: треба стати самому адвокатом свого опонента. Це не означає, що особа має залишити свою позицію без боротьби, що слід поводитися подібно до флюгера, для якого, як кажуть у народі, чиє останнє слово, той і правий. Тому що в цей момент початкова теза стане протилежною – і її варто захищати.

Особливого інтересу проблематика набуває в ситуації розвитку так званих нових медіа. На думку деяких дослідників, саме Інтернет надає можливість для діалогу. Так вважають, що ані телебачення, ані друкована преса не можуть бути майданчиком для діалогу. Комунікація вимагає не лише «самоподання» (selfpositioning), а й безпосереднього спілкування, яке неможливо у разі читання чи перегляду відеоконтенту. В Інтернеті люди не лише читають, а й інтерпретують, відповідають на думки, формуючи свою особисту позицію.

Багато блогів дійсно функціонують як деякі закріплювачі певної точки зору, а їхня аудиторія допомагає один одному консолідувати систему поглядів на світ. Тут користувачі не вступають у суперечки і не критикують протилежні точки зору, а лише шукають людей, які поділяють їх переваги. Такі спільноти на рівні усієї блогосфери підривають ідею нових медіа як майданчика для дискусії, а не монологу. Багато дослідників приходять до висновку, що в політичній блогосфері блоги, які дотримуються центральної позиції в ідеологічному спектрі, найменш популярні. Якщо раніше традиційні ЗМІ, виділяючи невелику кількість тем і, концентруючи на них увагу аудиторії, забезпечували певну згоду масової аудиторії з приводу кращих тем для діалогу та можливих підходів до осмислення цих тем, то за допомогою нових медіа у користувача є можливість ідентифікувати себе з більш індивідуальністю.

Падіння впливу традиційних медіа та мультиплікація нових майданчиків ЗМІ веде до зниження інтересу до національних, наднаціональних проблем та підвищення уваги до локальних. На думку багатьох дослідників, така тенденція загрожує збільшенням та поглибленням соціальних розколів. Таким чином, можливості нових комунікаційних технологій як ресурсу нових психокомунікаційних стосунків, можливості деліберації та впливу насправді виявляються намарними.

Висновки до розділу 2

Соціальні виклики схемам панування у мережевому суспільстві головним чином набувають форми створення автономних ідентичностей. В найближчі роки ми станемо свідками того, що замість соціальних класів виникнуть групи, ми бачитимемо те, як панівні світові еліти опиняться в нематеріальних палацах, створених із комунікаційних мереж та інформаційних потоків. Ряд учених вважає, що Інтернет не лише підриває сам процес ухвалення рішень окремою особою, а й призводить до зникнення публічної сфери, а це є головною загрозою для світової демократії. Нові медіа можуть її послабити, тому що використовуючи Інтернет як майданчик для комунікації, користувачі поділяються на групи за інтересами, тим самим відрізаючи себе від глобального психокомунікаційного поля.

Так звана «кібербалканізація» характеризує стан груп, які використовують Інтернет для спілкування у своїй спільноті, виключаючи з цього поля будь-які інші існуючі точки зору, думки та питання. Можливий наслідок цього процесу – крайня поляризація груп з екстремістськими поглядами, які не здатні на діалог. Така поляризація може нашкодити всім користувачам мережі, оскільки інформація перебільшується, спотворюється і цей негативний каскад поширюється на всю аудиторію. Реальні

психокомунікаційні зв'язки змушують нас приймати різноманітність сучасного світу, тоді як віртуальний світ може бути більш гомогеннішим у прояві інтересів і думок.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОКОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

3.1. Прогноз розвитку психокомунікаційного універсуму в ХХІ столітті

Схеми, що визначають форми людської комунікації, поєднані в складну, багаторівневу систему, яка саморозвивається, й забезпечує зреалізацію різноманіття комунікаційних відносин у суспільстві. Цю систему є сенс означити поняттям «інформаційно-комунікаційний універсум». Комунікаційний універсум можна порівняти із безмежною голограмою, різні аспекти якої характеризуються різним ступенем чіткості.

Концепція універсуму пов'язана із уявленням про світ систем, що самоорганізуються, що дозволяє вловити зв'язок між сферою природи, сферою пізнання і сферою життя людини. Світ складається з дуже складної мережі сутностей, багато з яких мають власні джерела енергії і, можливо, навіть свої власні ідеї про те, куди вони хотіли б рухатися. Причому у таких складних системах із зворотним зв'язком немає фіксованих центрів управління. Будь-яке центрування тут – не що інше, як відсутність системної мудрості, бо розум при такому підході притаманний не тільки людині, але, зрештою, і світу загалом. Це означає, що світобудова постає як мережа процесів, що характеризуються зворотними зв'язками, завдяки яким відбуваються обміни речовиною, енергією, інформацією.

«Основоположником ідеї «інформаційно-комунікаційного універсуму» можна вважати Ю. Лотмана, який запровадив поняття «семіотичний універсум». Він вважав, що семіотичний простір можна розглядати як єдиний механізм. Тоді первинною виявиться не та чи інша цегла, а «велика система», яка називається семіосферою. Семіосфера – це той семіотичний простір, поза

яким неможливе саме існування семіозису» [21, с. 57]. Як основні характеристики комунікаційного універсуму можна позначити такі:

- це вбудований у всі живі системи механізм взаємодії, який залежить від волі окремого індивіда;
- це складна, багаторівнева система, для розуміння якої необхідне поєднання мережного та ієрархічного підходів;
- володіє явними або латентними механізмами трансляції, зміни та відтворення норм, традицій, цінностей, що забезпечують його самовідтворення;
- стійкий, має сильні механізми самоорганізації, самовідтворення та саморегуляції;
- відкритий – суб'єкти та об'єкти нелокальні, які легко змінюються у своїх позиціях;
- людина постає по відношенню до комунікаційного універсуму ресурсом відтворення та саморозвитку.

Будучи системою, котра постійно саморозвивається, комунікаційний універсум проходить у своєму розвитку ряд стадій (етапів, епох). Можна виділити кілька етапів (епох) розвитку комунікаційного універсуму.

Дописемний етап. Спілкування між людьми починалося зі звуків, жестів, міміки, потім за допомогою криків люди передавали інформацію на відстань. У Персії раби стояли на високих вежах і звучними голосами, криками передавали повідомлення від одного до іншого. У Китаї користувалися гонгами, а аборигени Африки та Америки користувалися дерев'яними барабанами-тамтамами, ударяючи по них то швидше, то повільніше, і з різною силою. Комбінуючи ці звуки, можна було передавати звістки з достатньою швидкістю і на значні відстані. З розвитком людського суспільства звукові сигнали поступово відтісняли більш досконалі – світлові. До вогневої сигналізації ночами або димової – вдень широко вдавалися сторожові пости козаків. Членороздільна мова, сприймана слухом, сформувала «людину слухаючу», що використовує природні комунікаційні канали.

Етап рукописного тексту. Писемність стала семіотичної революцією у засобах організації спілкування. Писемність допомогла вирішити проблему збереження інформації, забезпечила зв'язок минулого із майбутнім. Як перша просторово відокремлена від суб'єкта форма моделювання природного та соціального світу вона відкриває суспільство, у строгому, науковому значенні слова, як цивілізацію, тобто дає можливість оперувати соціальною семантичною інформацією поза прямим контактом. У письмовій комунікації панує не слух, а зір, не акустичне повідомлення, а тексти, закодовані письменами. Залучення до розумових операцій кодування – декодування смислів зробило людину спостерігачем історичного процесу.

Етап друкованого тексту. Книгодрукування забезпечило можливість збереження авторства, інтелектуальної власності, значно масовіший і оперативніший обмін інформацією. Настала типографська ера, що дала можливість звертатися до масової безособової аудиторії. Людина стає «розумнішою» не за рахунок спілкування з іншими людьми, а за рахунок індивідуального читання. Особисте мислення дедалі більше поступається місцем орієнтації на друковане слово і «книжкові» авторитети. Люди стали довіряти «мертвій літері» більше, ніж живому слову, відчуження набуло в суспільстві загрозливих масштабів. Епоха І. Гутенберга остаточно покінчила з природною гармонією первісної людини. Масові політичні та релігійні рухи, криваві революції, світові війни – все це наслідок гіпнотичного впливу друкованих видань. Такі риси європейської цивілізації, як індивідуалізм, егоїзм і загальне відчуження, націоналізм і безбожжя, інформаційні навантаження та психічні розлади, пояснюються тривалою монополією книги як пануючого засобу комунікації.

Етап електронних комунікацій. Дослідник С. Морзе винайшов телеграфний апарат та абетку до нього, що дозволяють передавати інформацію на далекі відстані. Передачу нерухомих зображень на відстань здійснив

Д. Казеллі. Г. Марконі зумів вперше передати по радіозв'язку повідомлення.
Б. Розінг здійснив першу у світовій практиці телевізійну передачу.

Етап комп'ютерних комунікацій. Стрімкий розвиток інформаційних технологій наприкінці ХХ століття відкрив нову еру для всіх видів комунікації. У діалозі «людина – людина» з'явився новий посередник – всесвітня електронна пам'ять. Можна виділити такі характеристики сучасної комунікаційної ситуації:

- змінилися інформаційні технології, які надали нові можливості для здійснення процесу комунікації;
- підвищилася комунікаційна компетентність учасників процесу;
- змінилася позиція аудиторії, яка є самостійним суб'єктом комунікаційного процесу;
- стали відбуватися зміни у комунікативній поведінці, зумовлені формуванням нової «комунікативної свідомості».

Духовний і матеріальний прогрес людства визначають не знаряддя праці чи освоєння природи, не економіка, політика чи культура, а технологія соціальної комунікації, тобто комунікаційні канали, які мають люди. Ця часто критикувалася. Ми також вважаємо, що не комунікація є рушійною силою прогресу людства, а невпинне прагнення до реалізації всіх потреб, включаючи потребу в самореалізації. Це означає, що змальовані вище цивілізаційні рівні (етапи розвитку) інформаційно-комунікаційного універсуму мають бути пов'язані із розвитком інших компонентів суспільної системи. Найбільш перспективний напрямок пошуку такого зв'язку знаходиться, на наш погляд, у контексті концепцій промислових революцій та технологічних укладів. Що стосується промислових революцій, то цим поняттям позначають періоди різкого збільшення масштабів інновацій і користі, яку вони виробляють. Перша промислова революція характеризується будівництвом залізниць і появою парового двигуна, що сприяло розвитку механічного виробництва. Друга – зумовила виникнення масового виробництва завдяки поширенню електрики та

впровадженню конвеєра. Третю – називають комп'ютерною чи цифровою революцією, оскільки її каталізатором став розвиток напівпровідників, використання у шістдесятих роках минулого століття великих ЕОМ, у сімдесятих та вісімдесятих – персональних комп'ютерів та Інтернету у дев'яностих.

Сьогодні ми перебуваємо на межі четвертої промислової революції. Вона почалася на межі нового тисячоліття і спирається на цифрову революцію. Її основні риси – це «всюдисущий» і мобільний Інтернет, мініатюрні виробничі пристрої (які постійно здешевлюються), штучний інтелект і машини, що самонавчаються. Однак четверта промислова революція пов'язана не тільки з розумними та взаємодіючими машинами та системами. Одночасно виникають хвилі подальших проривів у різних областях і сферах: від розшифрування інформації, записаної в людських генах до нанотехнологій, поновлюваних енергоресурсів до квантових обчислень. Саме синтез цих технологій та їх взаємодія у фізичних, цифрових та біологічних доменах становлять фундаментальну відмінність четвертої промислової революції від усіх попередніх революцій. Відмінними рисами четвертої індустріальної революції є швидкість, масштабність і системність. Це означає, що нова промислова епоха йде пліч-о-пліч з глобалізацією, торкаючись усіх галузей у всіх країнах.

Концепція промислових революцій логічно пов'язана із концепцією технологічних укладів. Цим поняттям позначається сукупність виробничих технологій людства, взаємодоповнюють одна одну. Зміну технологічних укладів зумовлює як хід науково-технічного прогресу, а й інерція мислення суспільства: нові технології з'являються значно раніше їх масового освоєння. За свою історію людство вже освоїло п'ять укладів і повним ходом наближаються до освоєння шостого. Перший технологічний уклад мав за основний ресурс – енергію води. Другий – енергію пари, вугілля. Третій технологічний уклад за ресурси мав електричну енергію, неорганічну хімію; його соціогуманітарна перевага – підвищення якості життя. Четвертий

використав енергію вуглеводнів, став початком ядерної енергетики. Його соціогуманітарними здобутками є розвиток зв'язку, транснаціональних відносин, зростання виробництва продуктів народного споживання. П'ятий тип устрою спирається на досягнення в галузі мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, нових видів енергії, матеріалів, освоєння космічного простору, супутникового зв'язку тощо. Відбувається перехід від розрізнених фірм до єдиної мережі великих і дрібних компаній, з'єднаних електронною мережею на основі Інтернету, що здійснюють тісну взаємодію в галузі технологій, контролю якості продукції, планування інновацій. Переваги технологічного укладу, порівняно з попереднім, полягали в індивідуалізації виробництва та споживання, у підвищенні гнучкості виробництва. Гуманітарні переваги – глобалізація, швидкість зв'язку та переміщення.

Шостий технологічний етап почався у друге десятиліття XXI століття. Основні галузі: нано- та біотехнології, наноенергетика, молекулярна, клітинна та ядерна технології, нанобіотехнології, біоміметика, нанобіоніка, нанотроніка, а також інші нанорозмірні виробництва; нові медицина, побутова техніка, види транспорту та комунікацій; використання стовбурових клітин, інженерія живих тканин та органів, відновна хірургія та медична. Переваги технологічного укладу полягатимуть у різкому зниженні енергоємності та матеріаломісткості виробництва, у конструюванні матеріалів та організмів із заздалегідь заданими властивостями. Соціогуманітарні переваги: суттєве збільшення тривалості життя людини та тварин; підвищення роботизації виробництва, різке підвищення потреби суспільства у висококваліфікованих працівниках, поява нових типів професій. «Нині частка продуктивних сил п'ятого технологічного устрою в найбільш розвинених країнах склала приблизно 70 відсотків, четвертого – 20 відсотків, а шостого – близько 10 відсотків» [21, с. 168].

Динаміка розвитку психокомунікаційного універсуму добре ілюструється історією медіасистем. Основна тенденція історії медіа – поступовий і неухильний перехід від ремісничого виробництва (окремий автор – окремий

гонєць – окремий адресат), через мануфактурне виробництво (існування деякої безлічі виробників інформації і деякої множини – втім, дуже обмеженого – споживачів), до потужних медіакорпорацій на мільйонні аудиторії.

До прикладу журналістика починалася як спосіб самореалізації конкретних індивідів. В епоху Просвітництва автори наодинці, власними силами видавали журнали публіцистичної спрямованості. Особливість перших європейських журналів – переважно наукова орієнтація. Персональний журналізм закінчився з появою впливових газетних магнатів, які починали диктувати інформаційний порядок денний цього видання чи групи видань. Зрозуміло, що ці магнати, визначаючи інформаційний порядок денний, враховували інтереси державних структур та частково споживачів інформації. Настала епоха «нового журналізму» чи епоха медіамануфактур. Нинішній етап розвитку мас-медіа з повним правом можна назвати індустріальним.

Індустріалізація сприяла суттєвим змінам усієї сфери психокомунікаційних відносин. Означимо наведені нижче тренди сучасної стадії поступу суспільства (рис. 3.1).

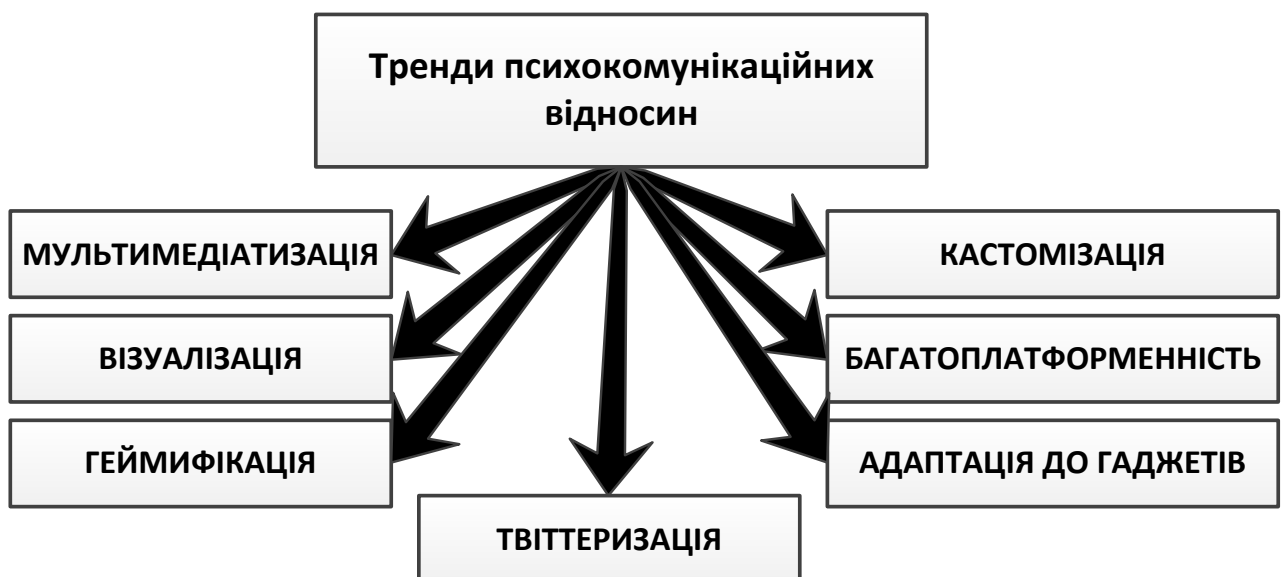

Рис. 3.1. Основні тренди в психокомунікаційних відносинах сучасності.

Мультимедіатизація. Поєднання різних способів передачі та подання інформації (тексту, графіки, відео, звуку).

Візуалізація. Опора в контенті, що транслюється, на візуальні образи.

Адаптація до мобільних гаджетів. Розробка спеціальних програмно-технологічних засобів передачі контенту.

Гейміфікація. Застосування підходів, характерних для комп'ютерних ігор, у програмних інструментах для неігрових процесів з метою залучення користувачів та споживачів. Це забезпечує «м'яке» управління увагою та комунікаційною поведінкою споживачів.

Твіттеризація. Комунікаційна кліповість, зведена на рівень одного з найважливіших глобальних форматів комунікації.

Кастомізація. Виготовлення масової продукції та під конкретне замовлення споживача шляхом її комплектації додатковими елементами. Потенційно одна з найефективніших та соціально небезпечних технологій у сучасних інтегрованих комунікаціях.

Багатоплатформність. Об'єднання різних за технологіями трансляції контенту комунікаційних платформ.

На даний момент варто говорити про концентрацію засобів масової комунікації як про характерну і визначальну тенденцію сучасної психокомунікації. В даний час в системі мас-медіа як посередника відбуваються радикальні трансформації у зв'язку з тотальним розповсюдженням Інтернету. Інтернет являє собою широке інформаційне середовище, що складається не тільки з різного роду відомостей, але і з різних засобів обробки та подання інформації. Це групи новин, форуми, чати, конференції, спеціалізовані вебвузли, великі портали, каталоги ресурсів та пошукові системи, електронні бібліотеки, Інтернет-магазини з базами даних та прайс-листами, сховища файлів, електронні торгові майданчики, Інтернет-біржі, що торгують акціями та багато іншого.

Найближче майбутнє буде визначатися наступними десятьма інформаційно-технологічними трендами в культурі психокомунікаційних відносин за умов цифрової глобалізації.

1. Розвиток мереж інтелектуальних пристроїв, що встановлюють інформаційний обмін один з одним і створюють нову віртуальну реальність, а також доповнену реальність.

2. Створення нової реальності для користувача у вигляді комбінації фізичного, віртуального та апаратного довкілля.

3. Прогрес у галузі матеріалів для 3Д-друку, включаючи розвиток друку людських органів.

4. Розвиток алгоритмів обробки великих масивів інформації з метою виявлення стратегічно корисних відомостей. Поява нових бізнес-рішень на цій основі.

5. Прогрес у галузі самонавчання інтелектуальних пристроїв через отримання навчальної інформації з глобальної мережі.

6. Відносна автономізація інтелектуальних пристроїв, таких як роботи, автомобілі, віртуальні персональні помічники та електронні помічники.

7. Адаптивна архітектура інформаційної безпеки.

8. Прогрес у галузі архітектури інформаційних систем. Розвиток програмованих логічних інтегральних матриць зробить функціонування інформаційних систем дуже близьким до людського мозку.

9. Розвиток сервісу та програмного забезпечення для мереж інтелектуальних пристроїв.

10. Розвиток архітектури та платформ «Інтернету речей».

3.2. Особливості динаміки трансформаційних процесів у психокommунікаційній культурі

Нами були означені основні проблеми, що виникають перед культурою, змушеною радикально змінюватися в умовах глобалізації, з одного боку, та опору глобалізаційним процесам – з іншого. Оскільки, психокультурні чинники визначають основні особливості будь-якої особистісної комунікації, постала необхідність розглянути динаміку комунікаційних матриць у ситуації прискорення трансформаційних процесів у психокультурі.

Можна виділити кілька особливостей, притаманних глобальним комунікаційним системам. Інтернет, нові технології мобільного зв'язку, пошукові системи, блоги радикально змінили і продовжують змінювати конфігурацію як комунікаційних так і психокommунікаційних процесів на індивідуальному, груповому, національному і транснаціональному рівнях. Тепер навіть ті верстви населення, які раніше з освітніх, соціальних, територіальних чи інших причин не могли отримати інформацію та обмінюватися повідомленнями, тепер мають таку можливість у будь-який час та в будь-якому місці. Теоретично будь-яка людина, завдяки сучасним досягненням науково-технічного прогресу, має можливість донести інформацію усьому світу. З іншого боку пошукові системи дозволяють шукати, знаходити інформацію, яка відображає їх особисті переваги, і діяти відповідним чином. Особистий доступ до новин та інформації більше не визначається впливовими інститутами, наділеними владою чи багатством, щоб домінувати у сфері розпросторення контенту.

Розвиток Інтернету також має велике значення для глобалізації традиційних засобів масової інформації. Друковані видання створюють Інтернет-версії, телеканали проводять онлайн мовлення, створюються спеціалізовані електронні ЗМІ для широкої аудиторії. Ці трансформації дозволяють випускати, аналізувати та поширювати новини та інформацію через

соціальну мережу інтернету в людських спільнотах, які географічно можуть стояти далеко один від одного, але технологічно виявляються тісно пов'язані. Однак навіть традиційні ЗМІ тепер не є головними організаторами інформаційних потоків. Різноманітні формальні та неформальні спільноти, приватні підприємства, державні установи, великі, середні та дрібні компанії прагнуть вплинути на конфігурацію світових інформаційних потоків.

Водночас Інтернет вже є чимось більшим, аніж просто «мережа мереж». Це феномен, який може виступати як канал управління технічними засобами на відстані, інструмент для проведення фінансових розрахунків, джерело та засіб передачі інформації, засіб психокommунікації, поле інформаційних воєн тощо.

Глобальне телебачення, що охопило мовленням практично всі регіони світу, вплинуло на створення цільових аудиторій, що сегментуються в залежності від цінностей, смаків та стилів життя. Психологічний вплив того чи іншого каналу може бути широкомасштабним, визначаючи стиль життя та поведінку людей. Існують канали цілодобового мовлення на великі регіони світу, що спеціалізуються на подачі найважливішої інформації про події в режимі реального часу.

Поєднавши свої ресурси з технологіями Інтернету, глобальні медіакомпанії отримали додаткові можливості впливати на окрему особистість і великі людські спільноти. У мережі йде необмежений потік інформації, що постійно оновлюється. Інтернет передбачає інтерактивне спілкування з користувачами, які можуть брати участь в електронних конференціях, чатах із відомими особистостями. Саме Інтернет-мовлення дозволяє вирішити завдання «персональних замовлень»: можна підписатися на розсилку новин електронною поштою, соцмережами, повідомити про коло своїх інтересів і отримувати спеціально підібрані новини.

Створення та розвиток транснаціональних медіагігантів призвело до радикальної зміни глобального медіаконтенту та світового порядку денного. Нині нікого і ніде не дивує, що найголовніші новини в будь-якій країні – це

міжнародні новини, які насправді можуть не мати жодного відношення до національного порядку денного. Незважаючи на націленість на конкретну аудиторію, будь-яке ЗМІ виходить із якогось спільного «порядку денного», що розділяється ЗМІ глобального розпросторення. Загальні джерела новин, універсальні інформаційні служби, що формують глобальний порядок денний, виступають рушійними силами формування психологічного впливу на особистість.

Глобальні медіа стали специфічним рентгенівським апаратом для держав, спільнот та людей. Маючи екстериторіальність, вони виставляють на загальний огляд те, що зазвичай старанно ховається. Країни, які завжди намагалися бути закритими, вже нічого не можуть зробити для захисту своїх секретів. Державні діячі змушені контролювати кожен свій крок, кожне слово, щоб не стати об'єктом зацікавленої уваги медіа, яка може бути на іншому краю світу. Глобальні медіа пов'язують людей у наднаціональні спільноти, котрі зорієнтовані на певний стиль життя і споживання. А іноді створюють штучні спільноти, які можуть відразу зламати тендітну рівновагу суспільних психокомунікаційних відносин.

Глобальні медіа часто занурюючи людину у віртуальний світ, який має мало спільного із реаліями життя особи і привчають регулярно отримувати психоінформаційний медіаконтент, що невпинно зростає. Провідники глобалізації в кожному окремо взятому суспільстві насамперед купують засоби масової комунікації, тому що хочуть перетворити озлобленого і наполягаючого на своїх правах громадянина на стерилізованого споживача-конформіста. Політика, що стала своєрідною виставою та спортом, використовується як інструмент глобалізації. Громадянин перестає бути учасником історичного процесу і перетворюється на відстороненого спостерігача, при цьому, однак, виникає ілюзія причетності навіть у тому випадку, коли фіктивність причетності стає очевидною.

3.3. Практичне дослідження впливу цифрової поведінки

У сучасному світі віртуальній реальності набувають реального характеру та передбачають видозміни всіх видів діяльності людини. Впровадження цифрових технологій значно полегшує побут і життя кожної людини, але водночас призводить до зниження функціональності когнітивної діяльності. Феномен цифровізації, що виникає на локальному рівні, відображає глобальний процес переходу постіндустріального суспільства до інформаційного.

Зазначимо, що, незважаючи на різноманітність техніки та інформації, яку люди отримують з її допомогою, людина здатна успішно адаптуватися до цифрового простору та адаптувати свої психічні функції. Понад те, на думку низки дослідників, мозок сучасної людини продовжує еволюціонувати і продукувати нові методи переробки інформації. У зв'язку з цим, використовуючи можливості цифрового простору, людина здатна виконувати складнішу розумову діяльність. Їй немає потреби витратити енергію на незначні процеси, які вже автоматизовані. Мисленнєва діяльність фокусується на ряді когнітивних операцій (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення), творчої обробки інформації та продукування нової, такої, що раніше не існувала.

Тут доречно проаналізувати проблему соціального інтелекту цифрових користувачів. Як і в дослідженнях когнітивних та мотиваційних особливостей цифрових користувачів, думки щодо їхнього соціального інтелекту в науковому світі розділилися. Вважається, що цифрове середовище дозволяє розвиватися емпатії, навичкам саморозвитку, саморегуляції та самомотивації розвиватися швидше. Неоднозначність думок у контексті вивчення цифрового середовища та його впливу на когнітивну сферу особистості, відсутність методологічного апарату та базових досліджень вказують на необхідність теоретичного та емпіричного дослідження впливу цифрового середовища та діяльності на когнітивну сферу сучасної людини.

Емпіричне дослідження проводилося у 2023 році на базі Західноукраїнського національного університету зі студентами різних курсів (10 молодих людей 18-23 років), школярами (10 осіб підліткового віку 12-14 років) та педагогами ряду ЗОШ міста Тернополя (10 дорослих 25-40 років). Загальна вибірка склала 30 осіб.

У ході дослідження було використано психодіагностичний інструментарій: анкетування задля виявлення віку та згоди на участь у дослідженні; дослідницький опитувальник «Цифрове занурення» – для виявлення рівня цифрової активності особистості; дослідницький опитувальник «Когнітивні спотворення у сприйнятті цифрового середовища» – для виявлення специфіки когнітивних установок респондентів; методи статистичної обробки даних.

На першому етапі проведення констатуючого експерименту за допомогою авторського опитувальника «Цифрове занурення» досліджувані були розподілені на три групи вибірки згідно з рівнем цифрової активності. Варто зазначити, що цифрове середовище – це навколишнє середовище, що складається з технічних засобів (технічних, цифрових засобів та обладнання), технічних знань (знань щодо створення та експлуатації технічних засобів) та технічної діяльності (соціально-інженерної, управлінської, господарсько-побутової тощо), та пов'язана із впровадженням нових стратегій обробки інформації та технічних засобів, що забезпечують їх реалізацію та ефективність.

У свою чергу, поведінка в цифровому середовищі, або цифрова поведінка – це довільна, свідомо рухова або розумова активність та (або) пасивність окремого цифрового користувача, що представляє собою послідовність виконання ним дій у цифровому середовищі та з цифровими засобами. Активність цифрової поведінки – це інтегральна характеристика цифрової особистості, яка включає кількість видів використовуваної цифрової техніки і частоту її застосування. Залежно від рівня цифрової активності можна виділити

кілька груп користувачів: з високим, середнім та низьким рівнем цифрової активності.

На другому етапі проведення констатуючого експерименту за допомогою дослідницького опитувальника «Когнітивні спотворення у сприйнятті цифрового середовища» виявлений когнітивний компонент цифрової поведінки особистості з різними рівнями цифрової активності. У ході статистичного дослідження отриманих даних було виявлено достовірні відмінності щодо параметрів когнітивних спотворень серед груп з високим та низьким рівнем цифрової активності.

У групі з високим рівнем цифрової активності між підлітками 12-14 років, молодими людьми 18-23 років і дорослими 25-40 років існують достовірні відмінності за такими показниками: знецінення позитивного (9,33), емоційне обґрунтування (8,69), читання думок (8,51), надгенералізація (16,45). У групі з високим рівнем цифрової активності зафіксовано виражену схильність молодих людей знецінювати, вважати незначним той позитивний вплив, який надає цифрове середовище на їхнє життя і ті можливості, які він дає. У групі підлітків з активною цифровою поведінкою цей показник виражений меншою мірою, у групі дорослих – показник виражений мінімальною мірою. Схильність вважати щось у цифровому середовищі, цифровій техніці, своїх діях та переконаннях про неї вірним чи невірним на підставі суб'єктивного почуття правильності, емоційного реагування більшою мірою виражена у респондентів 18-23 років; у підлітків спостерігається середня вираженість цього показника, а дорослих він властивий найменшою мірою серед усіх груп. У підлітків спостерігається схильність вважати, що вони знають про думки інших людей щодо їхньої особистості та цифрової компетентності. Для молодих людей подібна тенденція також притаманна, проте більшість із них мають мінімальний ступінь виразності цього когнітивного спотворення. Тенденція до акцентування уваги на негативних проявах цифрового середовища та ігнорування його позитивного

впливу характерна для підлітків та дорослих. Більшість молодих людей цей показник виражений мінімально.

У групі з низьким рівнем цифрової активності між підлітками 12-14 років і дорослими 25-40 років існують достовірні відмінності за такими показниками: знецінення позитивного (72), фільтр у мисленні (34). Для дорослих респондентів показники знецінення позитивного із зменшення активності цифрової поведінки зменшилися з максимального (для середнього рівня цифрової активності) до мінімального (для низького рівня цифрової активності). Для підлітків у цій групі властивий високий рівень вираженості показника. Для дорослих респондентів у групі з низькою цифровою активністю притаманний високий ступінь виразності когнітивного спотворення на кшталт уявного фільтра.

Результати дослідження когнітивних спотворень респондентів з високою цифровою активністю показали, що підліткам притаманний мінімальний ступінь виразності знецінення позитивного; молодим людям – високі показники емоційного обґрунтування, мінімальна вираженість читання думок, надгенералізації; дорослим – мінімальний ступінь виразності знецінення позитивного. У групі респондентів із низьким рівнем цифрової активності виявлено високі показники знецінення позитивного серед підлітків; серед групи дорослих респондентів – високі показники уявного фільтра. У ході емпіричного дослідження виявлено достовірні відмінності серед різновікових груп із різним рівнем цифрової активності за параметрами когнітивних спотворень, у тому числі: 1) дихотомічне мислення; 2) катастрофізація; 3) знецінення позитивного; 4) емоційне обґрунтування; 5) навішування ярликів; 6) уявний фільтр; 7) читання думок; 8) персоналізація; 9) зобов'язання.

Висновки до розділу 3

Глобальні інформаційні потоки використовуються для психологічної пропаганди способу життя. А це веде до посилення соціально-економічної та політичної залежності. Тут йдеться про реалізацію принципів глокалізації, оскільки враховується залежність психокомунікації від національної структури сприйняття аудиторії. Оцінивши сегментацію та диверсифікацію аудиторії, можливості інтерактивності комунікаційних засобів у сучасних умовах, можна висновувати про те, що «ми живемо не в глобальному селі, але в побудованих на замовлення електронних котеджах, що виробляються глобально, а розподіляються локально» [54].

Сьогодні у світі припиняється співіснування замкнених, з'єднаних один з одним лише нечисленними каналами локальних, регіональних, національних і континентальних комунікаційних систем. Їх місце дедалі більше займає глобальна комунікаційна мережа, основною структурною характеристикою якої є поділ на центр і периферію. Старі локальні, регіональні та національні комунікаційні центри, вбудовуючись у нову глобальну мережу, підпорядковуються новій глобальній диференціації. Безсилля окремого громадянина перед глобальними подіями доповнюється безсиллям особи перед глобальними психокомунікаційними процесами. Глобалізація стала найважливішою особливістю сучасної світової системи, в умовах якої економічний розвиток у національних рамках та зовнішньоекономічні зв'язки нерозривно пов'язані один з одним.

ВИСНОВКИ

1. Будь-яка культура, яка розуміється як єдність ноосфери, аксіосфери та нормативно-регулятивної сфери, має як раціональну складову (право, етика, соціальні технології), так і іншу складову, яка може бути ототожнена з колективним несвідомим. Психокультура комунікаційних відносин є багаторівневою системою. Її глибинний рівень пов'язаний із архетипами, що формувалися протягом тисячоліть; середній рівень складався в рамках певного етносу, що століттями жив у певних природних, соціально-економічних умовах; верхній рівень є конкретні, але теж досить стійкі моделі життя, що враховують мінливі умови буття спільноти та індивіда. Можна припустити, що уявлення верхнього рівня піддаються досить швидким змінам. Набагато повільніше змінюються уявлення середнього рівня. І практично не змінюються фундаментальні уявлення.

2. Сьогодні психокультура знаходиться в ситуації корінної ломки, пов'язаної з процесами тотального перетворення життєвого світу, в рамках якого функціонує сучасна людина. Цей життєвий світ нині зазнає фундаментальних потрясінь, пов'язаних зі стрімкими змінами в економіці, політиці, соціальних відносинах, духовній сфері. Об'єктивною основою цих потрясінь є процес, який отримав назву «глобалізація». Переважна більшість науковців впевнена в тому, що ми є свідками та учасниками найбільшого перевороту, який коли-небудь відбувався в житті людства. Виділяються економічні, екологічні, політичні, інформаційно-комунікаційні, соціальні та соціально-психологічні, а також психокультурні аспекти глобалізації.

3. Поява глобальної економіки в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій призвела до формування глобальних мереж. Поява світових ринків товарів та послуг призводить до стирання національної ідентичності. Екологічні аспекти пов'язані з тим, що індустріальна епоха залишила у спадок новому життєвому світу величезну кількість невирішених

проблем, пов'язаних із виснаженням природних ресурсів. Важливим викликом є формування глобальних комунікаційних мереж. Цей процес притаманний більшості країн із розвинутою економікою. Старі локальні, регіональні та національні комунікаційні центри, вбудовуючись у нову глобальну мережу, підпорядковуються новій глобальній диференціації. Об'єднання інформаційного поля неминуче призводить і до об'єднання моделей комунікаційних відносин. Все це свідчить про формування єдиного глобального інформаційного суспільства.

4. Соціальні аспекти глобалізації пов'язані з тим, що розвиток глобальної економіки ніяк не зменшив і навіть навпаки – посилив нерівність у рівні життя між різними країнами. Нерівність у розвитку плюс зростання народонаселення породжують таку соціальну проблему, як масове переміщення населення з країн у високорозвинені. Багато іммігрантів не можуть засвоїти стандарти європейської цивілізації, експлуатують її соціальну систему забезпечення, замикаються у своєрідних етнічних гетто. Це призводить до формування великих соціально-етнічних груп, що знаходяться на нижніх щаблях суспільної ієрархії. Виникає новий вузол економічних, політичних й ідеологічних протиріч, які дестабілізують і внутрішньополітичну, й у багатьох випадках міжнародну ситуацію.

5. Глобалізація призвела до зміни рамок меж ідентичностей, які тепер все менше співвідносяться з межами національних держав і все більше – зі смислами та значеннями різних побутових життєвих явищ і прагненнями індивідів створювати свої власні індивідуальні ідентичності. Все це призводить до наростання соціально-психологічних проблем, які пов'язані із втратою усталених сенсожиттєвих орієнтирів, тривогою з приводу власної ідентичності. Втрачаючи стійкі зв'язки з колишніми етнічними, релігійними, соціальними групами, індивід формує якусь індивідуальну капсулу своєї неповторності і замикається у ній. Наслідком такої «капсулізації» стає нестійкість психокомунікаційних відносин і міжособистісних стосунків. Домінуючими

стають короточасні модульні відносини функціонального характеру, кожен з учасників яких повно взаємозамінний. Одночасно виникли і загострилися масове прагнення захисту власної ідентичності і готовність чинити опір.

6. Цифрова глобалізація багато в чому сприяє зникненню національної ідентичності. Противники глобалізації вбачають у цьому загрозу зникнення багатьох традицій, що незмінно вплине на наше майбутнє. Ми є свідками історичної перебудови, що характеризується глобальною аксіологічною катастрофою, порівнянною хіба що з глобальним стихійним катаклізмом. Розвинені культури європейського типу переживають нині трагедію катастрофічного зламу, конкретні риси якого фіксуються масою різнопланових досліджень. Нові покоління, які вступили в дитинство і юність в останні десятиліття, в середньому істотно відрізняються від своїх батьків і дідів. Різниця постає із систем цінностей, що санкціонують цілі діяльності, кореняться в сенсах базисних світоглядних універсалій, розумінні добра і зла, баченні картини світу. Нову людину формує суспільна практика нової епохи, нова культура, яку щодо попередньої можна характеризувати як культуру деградації та занепаду. Вирішальним чинником трансформації культури стали інформаційні потоки, що зруйнували процес психокультурної спадкоємності поколінь і конструюють іншу, вельми самотуню психокультурну систему.

7. Соціально-психологічні виклики мережевому суспільству головним чином набувають форми створення автономних ідентичностей. В найближчі роки ми станемо свідками того, що замість соціальних класів виникнуть групи, ми бачитимемо те, як панівні світові еліти опиняться в нематеріальних палацах, створених із комунікаційних мереж та інформаційних потоків. Використовуючи Інтернет як майданчик для комунікації, користувачі поділяються на групи за інтересами, тим самим відрізаючи себе від глобального психокомунікаційного поля. Така поляризація може нашкодити всім користувачам мережі, оскільки інформація перебільшується, спотворюється і цей негативний каскад поширюється на всю аудиторію.

Реальні психокомунікаційні зв'язки змушують нас приймати різноманітність сучасного світу, тоді як віртуальний світ може бути більш гомогеннішим у прояві інтересів і думок.

8. Глобальні інформаційні потоки використовуються для психологічної пропаганди панівного способу життя. А це веде до посилення соціально-економічної та політичної залежності. Тут йдеться про реалізацію принципів глокалізації, оскільки враховується залежність психокомунікації від національної структури сприйняття аудиторії. Сьогодні у світі припиняється співіснування замкнутих, з'єднаних один з одним лише нечисленними каналами локальних, регіональних, національних і континентальних комунікаційних систем. Їх місце дедалі більше займає глобальна комунікаційна мережа, основною структурною характеристикою якої є поділ на центр і периферію. Старі локальні, регіональні та національні комунікаційні центри, вбудовуючись у нову глобальну мережу, підпорядковуються новій глобальній диференціації. Безсилля окремого громадянина перед глобальними подіями доповнюється безсиллям особи перед глобальним психокомунікаційним впливом. Глобалізація стала найважливішою особливістю сучасної світової системи, в умовах якої економічний розвиток у національних рамках та зовнішньоекономічні зв'язки нерозривно пов'язані один з одним. Можна констатувати, що глобальна мережа Інтернет, перетворюючись на критично важливий для людства чинник, продовжить рухатися траєкторією швидкого поступу, будучи головним рушієм цифрової глобалізації людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтін М. До філософії вчинку. *Психологія і суспільство*. 2019. №1. С. 5-34.
2. Бердяєв М. Проблеми етичного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2016. №4. С. 17-29.
3. Бодрійяр Ж. Прозорість зла. Львів: ФОП Потупа Р.С., 2020. 86 с.
4. Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
5. Виготський Л.С. Історичне значення психологічної кризи. *Психологія і суспільство*. 2023. №1. С. 102-190.
6. Габермас Ю. Моральна свідомість та комунікативна дія. К., 2019. 265 с.
7. Гроф С. Структура наукових революцій. *Психологія і суспільство*. 2010. № 2. С. 105-112.
8. Гусельцева М. Мережевий плюралізм у психології: перспективи поліметодології і трансдисциплінарності. *Психологія і суспільство*. 2020. №2. С. 43-60.
9. Гусельцева М. С. Методологічна оптика як інструмент пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. №4. С. 39-55.
10. Загальна соціологія: хрестоматія / концепція, упоряд., перекл. А.В. Фурман, В.С. Біскуп, О.С. Морщакова. Київ: Вид. Ліра-К, 2020. 354 с.
11. Жижек З. Піднесений об'єкт ідеології: пер. з чеської. Львів, 2023. 186 с.
12. Історія філософії: словник / за заг. ред. д.ф.н., проф. В.І. Ярошовця. 2-е вид., перероб. Київ: Знання України, 2012. 1087 с.
13. Кант І. Критика чистого розуму; пер. з нім. та прим. І. Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.

14. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., переробл., доповн. Івано-Франківськ: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2015. 720 с.
15. Козловський П. Культура постмодерну: пер з польської. Львів, 2023. 244 с.
16. Лакатош І. Історія науки та її раціональні реконструкції. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С. 13-23.
17. Лакатош І. Методологія наукових дослідницьких програм: сутність і структура. *Психологія і суспільство*. 2007. № 4. С.11-29.
18. Лосєв О. Історія естетичних учень: внутрішня методологія курсу. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 148-162.
19. Луман Р. Реальність масмедіа. Рівне, 2021. 174 с.
20. Маркузе Г. Ерос та цивілізація. К., 2020. 167 с.
21. Масова комунікація та постмодернізм: зб. статей. Львів, 2021. 256 с.
22. Мединська Ю. Вітакультурна парадигма і постмодернізм. *Психологія і суспільство*. 2006. № 1. С. 47-52.
23. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
24. Методологування як практика рефлексивної мислєдїяльності (круглий стіл). *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 11-33.
25. М'ясоїд П. Принципи історизму і мислення у психології. *Психологія і суспільство*. 2019. № 3-4. С. 38-72.
26. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А.Є. Конверського. Київ: Центр учбової літ-ри, 2010. 352 с.
27. Основи психології: підр./за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. 6-те вид., стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
28. Поппер К. Відкрите суспільство і його вороги: перекл. з англ. О. Коваленка. Київ: Основи, 1994. Т.1. 444 с.; Т.2. 495 с.

29. Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 6-27.
30. Рубінштейн С.Л. Принцип творчої самодіяльності. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 97-101.
31. Сартр Ж. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 49-65.
32. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с.
33. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 2. 344 с.
34. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 3. 400 с.
35. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 4. 400 с.
36. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. Т. 5 (дод.). 600 с.
37. Сорокін П. Людина, цивілізація, суспільство. К.: Гнозис, 2022. 344 с.
38. Стьопін В. Культура. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 16-25.
39. Стьопін В. Наука. *Психологія і суспільство*. 2015. № 2. С. 28-30.
40. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Київ: Академвидав, 2004. 208 с.
41. Фурман А.В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. *Психологія і суспільство*. 2013. №4. С.18-36.
42. Фурман А.В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проєкт). *Психологія і суспільство*. 2013. №1. С.6-20.
43. Фурман А.В. Категорійна матриця теоретичної психології. *Психологія і суспільство*. 2020. № 2. С. 13-51.
44. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: ВЦ НДІ МЕВО, 2011. 168 с.

45. Фурман А.В., Фурман О.Є. Методологічне обґрунтування психології як сфери мислєдїяльностї. *Психологія і особистість*. 2021. №2. С. 9-45.
46. Фурман А.В., Шандрук С.К. Організаційно-дїяльнісні ігри у вищій школі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.
47. Щєдровицький Г.П. Психологія і методологія: перспективи співорганізацій. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 122-142.
48. Comer J. Television and culture: duties and pleasures // *British cultural studies: geography, nationality, and identity* / Ed. by D. Morley, K. Robins. Oxford, 2004. P. 261-272.
49. Fiske J. *British Cultural Studies and Television. What is Cultural Studies? A Reader*. L., 1996.
50. Fiske J. *Introduction to Communication Studies*. Routledge, 1995.
51. Geertz C. *Interpretation of Cultures*. NY, 1973.
52. Giddens A. *The Constitution of Society*. Cambridge, 1989.
53. Gudykunst W. *Culture and international communication*. Beverly Hills, 1988.
54. Hofstede G. *Intercultural Cooperation and its Importance for Survival. Software of the Mind*. L., 1991.
55. Hofstede G. *Culture's consequences: international differences in work-related values*. Beverly Hills, 1984.
56. Matsumoto D. *Culture and psychology*. Pacific Grove (Cal.), 1996.
57. Richard-Amato PA, Snow MA *The Multicultural Classroom*. NY, 1992.
58. Shohat E., Stam R. *Unthinking Eurocentrism. Multiculturalism and the Media*. L.-NY, 1994.
59. Storey J. *Cultural Studies and Study of Popular Culture. Theories and Methods*. Edinburg, 1996.
60. Triandis HC *Culture and social behaviour*. NY, 1994.